№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

“КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ”

незалежны перыядычны *on-line* часопіс
у падтрымку беларускай культуры
і беларускасьці

№11
Верасень 2015

Часопіс заснаваны ў сьнежні 2012 года
Выходзіць раз на тры месяцы
Аттава, Канада

№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

Дарагія сябры!

Часопіс **"КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ"** заснаваны як незалежнае перыядычнае выданьне, прызначанае для абмеркаваньня праблем беларускай культуры і развіцьця беларускасьці.

Часопіс зьмяшчае арыгінальныя аналітычныя артыкулы, эсэ, а таксама абгрунтаваныя дыскусіі і каментары па гісторыі, мове, літаратуры, сацыялогіі, традыцыях і іншых пытаньнях, маючых дачыненьне да развіцця беларускай нацыі.

Беларуская Мова – асноўная мова часопіса, але магчымы публікацыі і на іншых мовах.

Запрашаем да супрацоўніцтва ўсіх зацікаўленых.

Свае матэрыялы дасылайце на chasopis.sakavik@hotmail.com

Часопіс **"КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ"** публікуецца на вэб-старонцы www.sakavik.net

Аттава, Канада

КУЛЬТУРА НАЦЫЯ

№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

Зьмест часопіса «КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ»

№11, верасень 2015

Артыкулы

Аляксандр Кашо **ПАНМАНГАЛІЗМ – ІДЭАЛАГІЧНАЯ ІНТЭНЦЫЯ КРАІНЫ, ЯКАЯ ХЛУСІЦЬ** (4-13)

Пётра Мурзёнак **ВЫБАР МІРУ** (14-20)

Пётра Мурзёнак **ДЗЕНЬ ЧОРНАЙ СТУЖКІ Ў КАНАДЗЕ (дзень памяці наступстваў пакта Молатава-Рыбетропа)** (21-27)

Юбілеі

Пётра Мурзёнак **ДА 105-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭНЬНЯ ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ** (28-33)

Вольга Іпатава **УСПАМІН ПРА УЛ. КАРАТКЕВІЧА. ДА 85-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭНЬНЯ**(34-39)

Рэцэнзіі і пераклады

Дэвід Джэймс Мідоў (David James Meadows) **УПЛЫЎ ПАЛІТЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ НА РОЗНЫЯ БАКІ ПОСТ-САВЕЦКІХ ПАЛІТЫЧНЫХ І ЭКАНАМІЧНЫХ ПЕРАЎТВАРЭНЬНЯЎ: Параўнаньне досьведу Латвіі і Беларусі пачынаючы з 1991 года.** Дысэртацыя на атрыманьне ступені доктара філасофіі (2012) *(прадмова і пераклад выбраных частак з англійскай мовы Пётры Мурзёнка)* (40-62)

Наступны нумар часопіса выйдзе ў выйдзе ў сьнежні 2015 года

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

Артыкулы

Аляксандр Кашо: ПАНМАНГАЛІЗМ – ІДЭАЛАГІЧНАЯ ІНТЭНЦЫЯ КРАІНЫ, ЯКАЯ ХЛУСІЦЬ

У гэтым артыкуле пад краінай, якая хлусіць я разумею Расію як імперыю, з усімі ўласцівымі ёй імперскімі прэтэнзіямі, комплексамі і нянавісцю да суседніх народаў. Я ведаю, што ёсць іншая Расія, краіна якая імкнецца да дэмакратыі, да свабоды асобы і правоў чалавека, краіна якая лічыць сябе часткаю Еўропы і імкнецца да супрацы, а не да канфрантацыі з ёй. Але на дадзены момант перамагае і перамагае з вялікім адрывам Расія імперская, і менавіта яна вінавата ў крывавай братазабойчай вайне на Данбасе. І гэта цяпер самае актуальнае пытанне на сённяшні дзень, таму я так назваў свой артыкул.

У красавіку гэтага года па сеціве, па розных міравых СМІ шырока разышлася навіна аб параненым на Украіне бураце Доржы Батамункуеве, кантрактніку расійскага войска, які атрымаў моцныя апёкі падчас бою ў раёне мястэчка Дэбальцева Данецкай вобласці. У сваім інтэрв'ю журналістцы расійскай "Новай газеты" ён падрабязна распавёў пра тое як патрапіў на Украіну, як атрымаў раненне. У прыватнасці ён адзначыў: ім было сказана, што яны быццам бы едуць на вучэнні, але і салдаты, і афіцэры выдатна ведалі куды едуць і былі маральна і фізічна падрыхтаваны. Яны ведалі, што "едуць бамбіць хахлоў". Ён таксама распавёў, што можна было і адмовіцца, як вынікае з яго слоў адмовіліся толькі двое: адзін яшчэ на месцы дыслакацыі часткі, другі ўжо па прыбыццю ў Растоў нехта Раманаў. Пры гэтым Батамункуеў называе Раманава чалавекам нізкіх прыярытэтаў. Далей ён адзначае, што ні аб чым не шкадуе.

Прызнацца мяне здзівіла такая адданасць простага бурацкага хлопца справе пабудовы «рускага свету» ў далёкай Украіне, бо, нягледзячы на тое, што ў галаве гэтага чалавека відавочна прысутнічаюць сляды прапаганды, тым не менш, у цэлым гэтае інтэрв'ю пакідае ўражанне, што гэты чалавек падтрымлівае мілітарысцкія памкненні і захопніцкую вайну, гэта можна было вывесці са шматлікіх ягоных захапляльных рэплік, калі ён апісваў усё, што бачыў і ў чым удзельнічаў.

Гэты выпадак нагадаў мне пра тэрмін панмангалізм. Ён быў уведзены расійскім філосафам Уладзімірам Салаўёвым у «Аповесці аб Антыхрысце». Потым ён выкарыстоўваўся бурацкай інтэлігенцыяй як ідэя для ўз'яднання мангольскіх

народаў у адзіную нацыянальную дзяржаву. Але пакінуўшы ў баку гісторыю і значэння панмангалізма для мангольскіх народаў я прапаную праглядзець як гэтая ідэя, нават не ідэя, а ідэалагічная інтэнцыя, адлюстравалася ў расійскай культуры і палітыцы.

У вершы Ўл. Салаўёў піша:

Панмонголизм! Хоть слово дико,
Но мне ласкает слух оно,
Как бы предвестием великой
Судьбины божией полно.
…О Русь! забудь былую славу:
Орел двухглавый сокрушен,
И желтым детям на забаву
Даны клочки твоих знамен.

Смирится в трепете и страхе,
Кто мог завет любви забыть...
И Третий Рим лежит во прахе,
А уж четвертому не быть.

Такім чынам, у вершы выказваецца непакой за тое, што Расія можа абрынуцца пад націскам з усходу. Для Салаўёва ідэя панмангалізма ўяўлялася як помста Еўропе ад народаў усходу. У згаданай аповесці Салаўёў словамі аднаго героя прадракае заваяванне заходняга свету народамі Японіі, Кітая, Монголіі, якія павінны аб'яднацца супраць агульнага ворага. Пры гэтым Расію філосаф бачыць на баку Еўропы. Аляксандр Блок выкарыстаў першых дзве строчкі верша “Панмангалізм” як эпіграф да свайго вядомага верша «Скіфы», і ў гэтым вершы панмангалізму надаюцца зусім іншыя канатацыі. Блок называе расіян скіфамі, азіятамі і таксама папярэджвае Еўропу аб небяспецы:

Мильоны — вас. Нас — тьмы, и тьмы, и тьмы.

Попробуйте, сразитесь с нами!

Да, Скифы — мы! Да, азиаты — мы, —

С раскосыми и жадными очами!

… Виновны ль мы, коль хрустнет ваш скелет

В тяжелых, нежных наших лапах?

Так у расійская паэзіі і філасофіі закладаецца тэрмін панмангалізм. Далейшы лес гэтай інтэнцыі цікава будзе прасачыць па яе развіццю ў ідэакратычнай філасофска-палітычнай плыні, якая сфармавалася сярод расійскіх эмігрантаў на Захадзе ў пачатку 20-х гадоў дваццатага стагоддзя - еўразійства, і якая працягвае існаваць і па сённяшні дзень, перш за ўсе, сярод тых палітычных і іншых дзеячоў, якія мараць пра аднаўленне савецкай ці расійскай імперыі. І пачаць тут можна з аднаго з самых вядомым заснавальнікаў гэтага руху князя Мікалая Трубяцкога лінгвіста, культуролага. Аб'ектам сваёй крытыкі ён выбраў рамана-германскую культуру, ён адкідвае гіпотэзу аб агульначалавечай культуры, робячы стаўку на значнасць асобных культур. Еўрапейская культура крытыкавалася ім за эгацэнтрызм, еўропацэтрызм. І тут ён напэўна меў рацыю, але ж ён быў не першы, шмат хто з еўрапейскіх даследчыкаў і да Трубяцкога, і ў адзін і той жа час з ім крытыкавалі сваіх сучаснікаў і папярэднікаў за еўропацэнтрызм. Але ж нам цікава канцэпцыя Трубяцкога адносна расійскай дзяржавы. Ён адмаўляе Кіеўскай Русі ў справе заснавання і станаўлення Расіі, крытыкуе дзейнасць Пятра Першага і негатыўна ацэньвае яго гістарычную ролю, бо гэты цар прынёс значную шкоду тым, што спрабаваў далучыць Расію да еўрапейскай культуры. У падмурак расійскай нацыі Трубяцкі змяшчаў «туранскі элемент» – кангламерат цюркскіх, ўграфінскіх, мангольскіх і іншых народаў. Славянства ўспрымалася як моўная, а не культурная ці этнічная супольнасць. Да пераваг туранскай псіхікі адносіліся: духоўная дысцыпліна, гатоўнасць да змагання як з знешнім ворагам, так і да вонкавай экспансіі, жорсткую падпарадкаванасць правадыру. Маскоўскае княства, па Трубяцкому, гэта па сутнасці аправаслаўленая туранская культура. Расійская імперыя, як і СССР з'яўляецца, на яго думку, пераемнікам вялікай імперыі Чынгісхана, яе тэрыторыя палягае ад вусця Дуная да Ціхага акіяна. Еўразійская этыка стаіць на трох прынцыпах: вернасць, адданасць, стойкасць. Фізічная праца і матэрыяльны дабрабыт не маюць этычнай каштоўнасці, яны ўласцівы нізкім людзям.

Гераічнасць, фаталізм, іерархія, - вось каштоўнасці сапраўднага качэўніка, якім і з’яўляецца туранскі псіхатып.

У сваёй працы «Еўропа і чалавецтва» (1920) Трубяцкі нават у назве катэгарыяльна выносіць еўрапейцаў за рамкі чалавецтва, еўрапейцы для яго гэта рамана-германскія народы. У гэтай кнізе, паслядоўна праводзячы крытыку еўрапеізацыі, ён задаецца пытаннем: «Пытанне абвяшчае: «з'яўляецца далучэнне да еўрапейскай культуры (паколькі такое далучэнне магчыма) дабром ці злом?» Адказ наступны: «Такім чынам, наступствы еўрапеізацыі настолькі цяжкія і жудасныя, што еўрапеізацыю даводзіцца лічыць не дабром, а злом». І далей ідзе наступнае пытанне і за ім адказ: «Як жа змагацца з гэтым кашмарам непазбежнасці ўсеагульнай еўрапеізацыі? На першы погляд здаецца, што барацьба магчымая толькі пры дапамозе ўсенароднага паўстання супраць раманагерманцаў. Калі б чалавецтва, - не тое чалавецтва, пра якое любяць казаць раманагерманцы, а сапраўднае чалавецтва, якое складаецца ў сваёй большасці з славян, кітайцаў, індусаў, арабаў, неграў і іншых плямёнаў, якія ўсе, без розніцы па колеру скуры, стогнуць пад цяжкім прыгнётам раманагерманцаў і марнуюць свае нацыянальныя сілы на здабыванне сыравіны, патрэбнай для еўрапейскіх фабрык, - калі б усё гэта чалавецтва аб'ядналася ў агульнай барацьбе з прыгнятальнікамі-раманагерманцамі, то, трэба думаць, яму рана ці позна атрымалася б зрынуць ненавіснае ярмо і сцерці з твару зямлі гэтых драпежнікаў і ўсю іх культуру. Але як арганізаваць такое паўстанне, ці не ёсьць гэта нязбытная мара? Чым больш уважліва мы будзем узірацца ў гэты план, тым больш зразумелым стане для нас, - што ён невыканальны, і што, калі гэта ёсць адзіны спосаб барацьбы з усеагульнай еўрапеізацыяй, барацьба гэтая проста немагчымая.

Справа, аднак, не так безнадзейная. Мы сказалі вышэй, што адной з галоўных умоў, якія робяць усеагульную еўрапеізацыю непазбежнай, з'яўляецца эгацэнтрызм, які пранікае праз усю культуру раманагерманцаў. Спадзявацца на тое, што раманагерманцы самі выправяць гэты фатальны недахоп сваёй культуры, вядома, немагчыма. Але еўрапеізаваныя не-раманагерманскія народы пры ўспрыняцці еўрапейскай культуры цалкам могуць ачысціць яе ад эгацэнтрызму. Калі гэта атрымаецца ў іх, то запазычанне асобных элементаў раманагерманскай культуры не будзе ўжо мець тых адмоўных наступстваў, пра якія мы казалі вышэй, і толькі ўзбагаціць нацыянальную культуру названых народаў».

Такім чынам, атрымліваецца, што Мікалай Трубяцкі не супраць таго, каб народы, якія стогнуць пад гнётам, паўсталі і сцерлі гэтую ненавісную Еўропу, але паколькі арганізаваць такое паўстанне немагчыма, то можна хаця б скарыстацца некаторымі здабыткамі гэтай цывілізацыі. У апошнія гады гэты аўтар расчараваўся ў шматлікіх

сваіх ранніх высновах, але, тым не менш, яго погляды былі пакладзены ў ідэалагічны падмурак еўразійства ў сувязі з чым мы іх тут і разглядаем.

Што тычацца сучасных ідэалагічных пабудоў прыхільнікаў еўразійства, то можна выдзеліць наступныя характэрныя ўстаноўкі: ідэакратыя, як падмурак дзяржавы і грамадства (стыль кіравання краінай шляхам ідэалагічнага інструктавання мас); моцная дзяржава праводзіць рэформы ў інтарэсах большасці насельніцтва; фармаванне ўлады зверху ўніз; кантроль дзяржавай эканамічных працэсаў, капіталізм, але не рынкавы; кіраўніку краіны надаецца права прымаць стратэгічныя рашэнні, вызначаць скіраванасць і дух заканадаўчых ініцыятыў; прыярытэт інтарэсаў грамадскіх груп над неабмежаванымі індывідуальнымі патрэбамі па прыродзе сваёй асацыяльных індывідаў; дамінаванне праваслаўя як рэлігіі. Па-ранейшаму, як і ў першай сваёй версіі прадстаўнікі сучаснага еўразійства супрацьпастаўляюць Заходнюю Еўропу Расіі-Еўразіі, па-ранейшаму, ставіцца задача распаўсюджвання «рускай» культуры на ўсю тэрыторыю ад вусця Дуная да Ціхага акіяна.

Напрыканцы 20 ст. значную ролю ў адраджэнні ідэй еўразійства адыграў вядомы савецкі гісторык, этнограф Леў Гумілёў (1912-1992). Ён з'яўляецца аўтарам даволі своеасаблівай канцэпцыі этнагенезу, якая шмат у чым супярэчыць сучаснай акадэмічнай навуцы. Так, напрыклад, Гумілёў адмаўляецца ад асноўных характарыстык этнасу: мова, асобная культура, самасвядомасць, адзінасць паходжання. Думкі гэтыя выкладзены ў працы «Этнагенез і біясфера Зямлі». У ёй аўтар звязвае развіццё этнасаў з касмічнымі працэсамі, ён разглядае гэты працэс як энергетычны феномен, які абумоўлены біяхімічнай энергіяй жывога рэчыва. Як і заснавальнікі еўразійства ён імкнецца ліквідаваць еўропацэнтрызм і падкрэслівае мазаічнасць чалавецтва. Адзінай прыкметай, па якой можна вызначыць этнас у гэтай канцэпцыі з'яўляецца стэрэатып этнічных паводзін. У этнасаў існуе два накірункі развіцця - адзін гэта стваральная праца, напрыклад, будаўніцтва, другі гэта так званая пасіянарнасць, тэрмін з якім асацыюецца імя самога Гумілёва. У адрозненне ад стваральнасці пасіянарнасць імкнецца да знішчэння ўсталяванага ладу жыцця і агрэгатнага стану асяроддзя. Яна выяўляецца ў стыхійных учынках, якія могуць быць самаразбуральнымі, але ўсё гэта прадыктавана падсвядомым памкненнем да самазахавання. Пад уздзеяннем касмічнай энергіі пэўны этнас, адчуўшы пасіянарны штуршок, пачынае сваю пасіянарную дзейнасць, пашыраецца, падпарадкоўваючы сабе іншыя этнасы, якія павінны стаць субстратам для суперэтнасу, які нараджаецца такім чынам.

Прадстаўнікі еўразійства што заснавальнікі, што іх сучасныя паслядоўнікі, абапіраючыся на свае канцэпцыі, нязменна імкнуцца апраўдаць права імперыі,

няважна ў якім выглядзе ці то ў выглядзе Расійскай імперыі, ці то ў выглядзе СССР, на захаванне кантролю над гэтай велізарнай тэрыторыяй. Таму не дзіўна, што Трубяцкі трактаваў славянскі элемент толькі як моўнаю супольнасць, бо ён разумеў, што славянства не ўпісваецца ў ідэалогію Маскоўскага княства, як пераемніцы імперыі Чынгісхана, як носьбіта інтэнцыі панмангалізма. Зразумела чаму Гумілёў адмаўляўся ад прынятых характарыстык этнасаў і пакідаў толькі стэрэатып этнічных паводзін. Відавочна, што суперэтнасам на тэрыторыі Еўразіі быў самы пасіянарны этнас, то бок сучасны расійскі этнас, у аснове якога, па Гумілёву, пераважна былі хрышчоныя татары, і тая ж інтэнцыя панмангалізма ў такім выпадку становіцца законным, абумоўленым касмічнымі працэсамі, натуральным развіццём гістарычных падзей. Бо пры такой трактоўцы этнаса ўжо не трэба звяртаць увагі на моўныя адрозненні, культуру асобных этнасаў. Трэба адзначыць, што Трубяцкі пісаў, што ўваходжанне народаў у еўразійскую цывілізацыю прынясе ім свабоду і абароніць нацыянальную ідэнтычнасць. Але мы ведаем як яно было на самой справе. На справе і Расійская імперыя, і СССР праводзілі палітыку татальнай русіфікацыі, якую канцэптуальна аформіў яшчэ граф Увараў, на практыцы дзясяткі, калі ня сотні паняволеных імперыяй народаў ужо не існуюць.

Але вернемся да палоннага бурата, на пытанне журналісткі калі яны даведаліся, што апынуліся ў Данецку ён адказаў: «Калі даведаліся? Калі прачыталі, што Данецк. Гэта калі ў горад заязджаеш ... Там яшчэ надпіс - ДНР. О, мы на Украіне! Цёмна было, ноччу ехалі. Я з люка высунуўся горад паглядзець. Прыгожы горад, спадабаўся. Справа, злева - усё прыгожа. З правага боку гляджу - велізарны сабор пабудаваны. Вельмі прыгожа. У Данецку мы ў сховішча заехалі, прыпаркаваліся. Нас павялі паесці гарачага ў кампус, потым змясцілі ў пакоі ... Знайшлі радыё «Спадарожнік». І як раз там была дыскусія наконт ці ёсць ваенныя тут на Украіне. І ўсе госці такія: «Не-не-не». Мы ротай ляжым такія: ну да. Ну а ў адкрытую хто скажа? Наш урад усё роўна разумее, што трэба дапамагаць, а калі афіцыйны ўвод войскаў зробяць, гэта ўжо Еўропа залупнецца, НАТА. Хаця вы ж разумееце, што НАТА таксама ў гэтым удзельнічае, вядома, зброю пастаўляе ім.» Цікава, а як бы яму спадабалася Прага, Кёльн, Рым, Парыж, Лондан? У гэтым адказе яскрава адчуваецца нейкая падсвядомая, ці напаўсвядомая згода з той акупацыйнай палітыкай, якую праводзіць сённяшняе кіраўніцтва Крамля, і якую праводзіла Расія пачынаючы ад заснавання Маскоўскага княства, панмангалізм у сваім практычным увасабленні. Гэтыя простыя хлопцы з расійскай глыбінкі гатовыя ехаць ваяваць за тысячы кіламетраў, забіваць і назіраць за хараством гарадоў, якія будаваліся стагоддзямі і тысячагоддзямі да іх, не імі і не іх продкамі. Дзе тут не ўспомніць Блока: «Виновны ль мы, коль хрустнет ваш скелет в тяжелых, нежных наших лапах?»

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

Але гэта чалавек вайсковы. Што тычацца тых расійскіх грамадзян, хто сапраўды едзе ваяваць добраахвотна, за грошы ці за ідэю, то гэта тыя яшчэ пасіянарыі. Відавочна, што касмічная энергія, якая пасіянарна штурхнула іх на братазабойчую вайну спачатку акумулявалася ў расійскіх сродках масавай інфармацыі, увабрала ў сябе ўсю хлусню, а ўжо потым ударыла па галовах, выклікаючы неардынарныя паводзіны. Расійскія добраахвотнікі гэта ў асноўным людзі, якія не знайшлі сябе ў жыцці, таму вайна для іх шлях да самарэалізацыі. Паназірайце за тым як і каго адпраўляюць, прымаюць у якасці дабравольцаў, у сеціве дастаткова такіх відэа. Існуе думка, што адправіцца ваяваць надзвычай цяжка, бо патрабуе вялікіх здольнасцей і геройства. Гэта лухта. Калі чалавек на радзіме, у сябе дома нічым не быў заняты, быў бяльмом на вачах сваіх родных, то пайсці ваяваць зусім не цяжка. Насамрэч цяжка сумленна вучыцца, атрымоўваць вышэйшую адукацыю, потым пайсці ў аспірантуру, цяжка весці сваю справу і з году ў год клапаціцца аб рэпутацыі, цяжка выхоўваць і падымаць дзяцей на ногі.

У аднаго такога добраахвотніка журналістка расійскага тэлеканала «Дождж» Марыя Эйсмонт узяла інтэрв'ю. Прозвішча гэтага чалавека Грабцоў, ён лічыць, што Украіна гэта кусок Расіі, знаходзячыся на Данбасе ён здзейсніў подзвіг, падбіў украінскі танк і крыху памарадзёрнічаў, ён з задавальненнем паказваў журналістам забраныя з танку малюнкі дзяцей, якія пісалі ўкраінскі ваенным просячы абароны. На пытанне ці ўпэўнены ён, што забіваў фашыстаў ён адказаў наступнае: «Строга кажучы, не. Але наогул – так. Рускія ўвесь час ваююць з фашыстамі. Нашы продкі, нашы дзяды ваявалі з фашыстамі, і пакаленне рускіх людзей чакалі, калі нарэшце будзе нейкі такі ж дрэнны вораг. Калі з'яўляўся, мы назвалі іх фашыстамі. Пляваць, што яны думаюць аб сабе. Нам падабаецца называць іх фашыстамі». Дарэчы гэты чалавек у сябе дома, у сваім горадзе працуе журналістам, не цяжка ўявіць, што напіша чалавек з такімі поглядамі і якім чынам паўплываюць яго словы на чытачоў.

У гэтым прызнанні палягае ўся квінтэсэнцыя цяперашняй інфармацыйнай расійскай прапаганды. У сучасным расійскім грамадстве, прынамсі ў большасці, існуе негалосная ўстаноўка на хлусню. Гэта тычацца і расійскай эліты, і насельніцтва гэтай краіны. Расійскія сродкі масавай інфармацыіператварыліся ў фабрыкі хлусні, у розных месцах Расіі існуюць канторы троляў, якія за грошы штампуюць хлусню, знявагу, нянавісць да ўкраінцаў, да Захаду. Усе згодны з тым, што ім хлусіць можна. Цікава будзе звярнуцца ў гэтым пытанні да аналізу расійскага грамадства сацыёлага «Левадацэнтра» Льва Гудкова, вось што ён кажа: «Нашы даследаванні паказваюць не столькі маральную тупасць большай часткі насельніцтва, колькі выцясненне гэтых пытанняў. Няздольнасць да вынясення маральнага меркавання выяўляецца ў любым аспекце грамадскіх адносін, будзь-то стаўленне да ўлады, да карупцыі, да дзяцей або да мінулага, да сталінскіх рэпрэсій. Напрыклад, на пытанне «Ці можна

лічыць сталінскія рэпрэсіі злачынствам?» Большасць адказваюць, што сталінскія рэпрэсіі былі накіраваны супраць нявінных людзей, захоплівалі ўсе слаі грамадства. Але калі спытаць, ці можна гэта лічыць дзяржаўным злачынствам, і калі так, то хто ў гэтым вінаваты, надыходзіць стан прастрацыі. Людзі кажуць: «Мы не ў стане разабрацца ў гэтым. А таму давайце лепш гэта забудзем». Іншымі словамі, з-за немагчымасці назваць дзеянні ўлады злачыннымі (усё роўна – савецкай, сталінскай або цяперашняй улады, напрыклад, дзеянні федэральных уладаў у Чачні, а трэба сказаць, што ад 65 да 70% рэспандэнтаў лічаць абедзве гэтыя чачэнскія вайны несправядлівымі) адбываецца сістэматычнае выцясненне, дэрэалізацыя непрыемнага мінулага. Ніякай спагады загінуўшым, мірнаму насельніцтву (а ў гэтых войнах загінулі дзясяткі тысяч грамадзянскага насельніцтва), суперажывання пацярпеламу боку. Ёсць некаторая «бабіна жаль» да салдат тэрміновай службы, якія вымушаныя ваяваць. Свайго роду ідэнтыфікацыя з паднявольнымі, якіх гоняць і прымушаюць забіваць іншых. Але да тых, каго яны забівалі, - не.

.... Салідарнасць са сваімі або адказнасць толькі за сваіх можа разглядацца як сімптом адсутнасці механізмаў маральнай свядомасці. Такі тып адказнасці называюць племянной этыкай, а не мараллю.» (З атрыкула «Моральных скреп не обнаружено...»)

І вось у гэтай племянной этыцы сучасных расіян і існуе негалосная ўстаноўка на хлусню, калі яны лічаць, што ім можна хлусіць. Сам прэзідэнт Расіі Пуцін паказвае яскравы прыклад такой устаноўкі. У лістападзе мінулага году Пуцін сустракаўся з маладымі расійскімі гісторыкамі, на сустрэчы ён правёў майстар-клас на тэму патрыятызму ў гістарыяграфіі: “Гісторыкі павінны адстойваць расійскія пазіцыі ў інфармацыйнай прасторы… Абарона сваіх поглядаў і інтарэсаў павінна быць грунтоўнай, пісьменнай, таленавіта выкананай… Змест павінен быць добрым, і абгортка павінна быць яркай, якая аказвае ўражанне на розумы ... Перыяд грамадзянскай вайны – гэта найцяжэйшае выпрабаванне для нашага народа. Добра гэта ці дрэнна, але бальшавіцкія лозунгі і плакаты выглядалі ярчэй, больш лаканічна і дзейнічалі напэўна больш эфектыўна. Акрамя ўсяго іншага гэта было модна, таму што працягу вайны ніхто не хацеў, бальшавікі выступалі за спыненне вайны. Праўда, яны ашукалі грамадства ... Так што ашуканства поўнае, стопрацэнтнае. Ашукалі прыгожа, але ва ўсякім выпадку зрабілі гэта вытанчана, і гэта таксама напэўна адыграла ў іх карысць. Таму абарона сваіх уласных інтарэсаў павінна быць таленавіта выкананай.” Пуцін таксама адзначыў, што зараз існуе тэндэцыя да перакадавання грамадства шмат у якіх краінах. Відавочна, што яго трывога накіравана на забеспячэнне сумленнага асвятлення гістарычных падзей, што ён і прадэманстраваў у прыведзеным урыўку з яго прамовы.

Дз. Кісялёў, рупар крамлёўскай прапаганды, вядучы праграмы «Вести недели», каментуючы гэтую сустрэчу, зноў абвінавацiў Захад: "Зразумела, пра што казаў прэзідэнт. Перакадаваць - значыць, змяніць культурны код, змяніць у людзей сістэму ўяўленняў пра дабро і зло, пра прыгожае і пачварнае, аб належным і забароненым, аб высакароднай і нізкім, пра подзвіг і здраду… Перакадаванне грамадскіх каштоўнасцяў - гэта загрузка новай праграмы, якая дазволіць людзьмі, краінамі і светам кіраваць. Ўручную. У сваіх інтарэсах. З фільмаў жахаў? Антыўтопія? Не! Працэс ужо ідзе. Ці сустракае ён супраціў? Так. Сустракае. З боку Расіі? Дакладна.

…Ды і што можна пабудаваць на нянавісці? Ўкраіну? Вось зараз спрабуюць. Бачым, што атрымліваецца. Нянавісць да Расіі як аснова нацыянальнага духу –прыклад паспяховага перакадавання. З Бандерай у сэрцы."

У цэлым пасыл зразумелы: падступны Захад імкнецца перакадаваць свядомасць расіян і прадстаўнікоў «рускага свету», і ў выніку атрымоўваем што? Правільна - Украіну. Гэта ўсё тая ж старая песня, што, маўляў, Украіна квазідзяржава, толькі гэта заход з іншага боку. Можна не сумнявацца, што гэткае ж стаўленне будзе і да незалежнасці Беларусі.

Вось тут варта прыгадаць адзін з асноўных слупоў еўразійства - ідэакратыя, як падмурак дзяржавы і грамадства (стыль кіравання краінай шляхам ідэалагічнага інструктавання мас). Вышэй прыведзены выдатны прыклад увасаблення гэтага прынцыпу на практыцы. Дарэчы апошнім часам у Расіі любяць перарабляць падручнікі гісторыі падпарадкоўваючы іх змест пад бягучыя патрэбы сучаснага кіраўніцтва. І вось адным з апошніх новаўвядзенняў стала адмова ад тэрміну «мангола-татарскае іга» і заменай яго на «складаная сістэма ўзаемазалежнасцяў».

Такім чынам, у расійскім грамадстве існуе попыт на апраўданне захопніцкай палітыкі. У адказ на гэты попыт развіваліся і рэалізуюцца розныя грамадзянска-палітычныя тэорыі, якія ставілі мэту навукова апраўдаць правамернасць і неабходнасць існавання Расіі як імперыі. Але паколькі зрабіць гэтага ніякім навуковым чынам немагчыма прыходзіцца прыбягаць да шалёнай прапаганды і хлусні. Жыццяздольнасці гэтай хлусні ў расійскім грамадстве спрыяюць комплексы, якія Л. Гудкоў назваў племянной этыкай. Але ж відавочна, што такая ўстаноўка на хлусню ўрэшце адаб'ецца і на саміх расійскіх грамадзянах, яна ўжо адбіваецца, напрыклад, у выглядзе санкцый, у поўным бяспраўі простых грамадзян перад прадстаўнікамі ўлады, у беспрэцэдэнтным абкраданні ўладай расійскага народа. Але яны пакуль яшчэ гэтага не разумеюць, бо знаходзяцца пад уздзеяннем той прапаганды, на якую ў большасці сваёй пагадзіліся.

Alexander Kasho: PANMANGALIZM – IDEOLOGICAL INTENTION OF COUNTRY THAT LIES

(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 4-13)

It is discussed some issues of the existence of the Russian ethnos based on different theories of the last century, Panmangalism (Salauyou), Eurasism (Trubyatski, Gumilyou), in respect of promoting the idea of the "Russian world" today. The analysis of work of the Russian mass media aimed at justifying the restoration of the Russian empire is highlighted through the prism of a hybrid war of Russia against Ukraine. It has been suggested that in Russian society there is a demand to justify the aggressive policy. In response to this demand a variety of civil and political theories are developed, which have a scientific purpose to justify the legitimacy and necessity of the existence of Russia as an empire. Russian media have become a factory of lies, there are trolling offices in different parts of Russia those for money stamp lies, humiliation, and hatred of Ukrainians.

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

Пётра Мурзёнак: ВЫБАР МІРУ

Беларусы сёньня ў асноўнай масе яшчэ не гатовы ні да асэнсаваных выбараў сярод магчымых альтэрнатыў, ні да актыўных дзеяньняў, скіраваных на зьмены ў бок дэмакратыі ці нават на ўзброеную абарону дзяржавы. Гаворка йдзе не пра беларускую эліту, якая заўжды існавала на працягу апошняга стагоддзя і змагалася за свободу, незалежнасьць і дэмакратыю, а аб гатоўнасьці ўсяго беларускага грамадства, якое не мае гістарычнай памяці, традыцый і досьведу ў гэтых пытаньнях.

Беларусы ў сваёй большасьці ніколі ў поўнай меры не змагаліся за свабоду, калі мець на ўвазе рамкі нацыянальна-вызвольнага руху. Тыя ўсплескі узброенай барацьбы, якія часам лакальна ўзьнікалі (Слуцкі збройны чын, групавы ці адзіночны супраціў пасьля 2-й сусьветнай вайны) не пакінулі значнага сьледу ў гістарычнай памяці беларусаў. Беларусь на працягу сучаснай гісторыі атрымоўвала незалежнасьць амаль задарма і гэта было абумоўлена ў асноўным зьбегам абставін і воляй больш магутных дзяржаў. Хаця трэба адзначыць, што ў гэтым сэнсе Беларусь не з’яўляецца выключэньнем, бо нараджэньне, жыцьцё і развіцьцё многіх малых краін і народаў у Еўропе амаль заўсёды працякалі па падобнаму сцэнару.

100 гадоў таму назад беларусы жылі ў Расійскай імперыі, якая была ў стане вайны з Германіяй. Падзел Еўропы пасьля 1-й сусьветнай вайны праходзіў пад дыктоўку вялікай чацьвёркі: ЗША, Брытаніі, Францыі і Італіі (Парыжская канферэнцыя, пачалася 18 студзеня 1919 года; Версальскі дагавор, 28 чэрвеня 1919 года). Рашэньні гэтых краін зафіксавалі распад імперый (Расійскай, Германскай, Аўстра-Венгерскай, Атаманскай) і ўтварэньне шэрагу новых краін: Чэхаславакіі, Польшчы (аднаўленьне), балтыйскіх краін, Сербіі і іншых. На жаль, вялікія краіны не пачулі голас урада Беларускай Народнай Рэспублікі, які з 1919 года дзейнічаў на выгнаньні і які патрабаваў прызнаньня Беларусі як дзяржавы, незалежнасьць якой была абвешчана 25 сакавіка 1918 года Радай БНР. Наступныя падзеі (рашэньні Лігі нацый, Рыжскі дагавор) паказалі, што інтарэсы беларускага народа ніяк не былі прыняты да ўвагі.

Тым не менш, нацыянальны рух беларускага і іншых народаў на тэрыторыі былой Расійскай імперыі і абяцаньні бальшавікоў на права нацый на самавызначэньне адыгралі галоўную ролю ў стварэньні БССР (1 студзеня 1919 года). Аднак, трэба падкрэсьліць, што рашэньне аб гэтым было прынята не ў Мінску, Полацку, альбо ў

Гародні, а ў Маскве Пленумам ЦК Расійскай камуністычнай партыі (бальшавікоў) і ў канчатковым выглядзе на канферэнцыі Паўночна-заходняй вобласьці РКП(б) у Смаленску (канферэнцыя была пераіменавана ў Першы з'езд Камуністычнай партыі Беларусі). У канферэнцыі удзельнічаў 181 дэлегат – усе яны прадстаўлялі толькі камуністычныя арганізацыі, большасьць з якіх дзейнічалі па-за беларускай тэрыторыяй; выбарных дэлегатаў ад беларускага народа там не было. Тым не менш, утварэньне БССР, няхай спачатку і не на значнай тэрыторыі, гэта бадай найважнейшая падзея ў гісторыі сучаснай Беларусі. Гэта быў як падарунак лёсу. Перыяд беларусізацыі 30-х гадоў мінулага стагоддзя ёсьць таму сьведчаньнем.

Такі жа падарунак Беларусь атрымала на пачатку 2-й сусьветнай вайны, калі яна значна прырасла і тэрыторыяй, і насельніцтвам, за кошт далучэньня Заходняй Беларусі. Зноў жа, гэта сталася вынікам дзеяньня зьнешніх сіл і абставін, а не ў выніку кансалідацыі нацыянальных, унутраных сіл, якая, калі і была, то толькі не вырашальная.

Аб’яднаньне дзьвюх частак Беларусі здарылася амаль праз 20 год пасьля 1-й сусьветнай вайны (1914-1918). Гэты 20-гадовы перыяд характарызаваўся адносна спакойным жыцьцём у Еўропе. Аднак, аншлюс Аўстрыі (сакавік 1938 года) і захоп Судэтаў нацысцкай Германіяй (1-10 кастрычніка 1938 года), зноў паказалі, што моцныя дзяржавы лёгка дамаўляюцца між сабой. Сведчаньнем таму ёсьць Мюнхенскі дагавор, паводле якога ЗША, Францыя і Брытанія пагадзіліся аддаць Германіі Судэты ў абмен на часовы спакой. Падаецца, што характар пакта Молатава-Рыбентропа аб ненападзе, заключаны 23 жніўня 1939 года паміж Германіяй і СССР, меў зусім іншы характар. Бо праз тыдзень пасьля яго заключэньня, 1 верасьня Германія пачала вайну з Польшчай, а 17 верасьня да Германіі ў вайну супраць Польшчы далучыўся Савецкі Саюз. Паводле таемнай дамовы пад непасрэднай пагрозай апынуліся народы некалькі краін Усходняй Еўропы: Фінляндыя, Эстонія, Латвія, Літва, Малдовіі, і Польшчы, якая валодала ў той час тэрыторыямі Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі. На абарону Польшчы паўсталі Францыя, Вялікабрытанія – пачалася 2-я сусьветная вайна.

І надалей беларусаў ніхто не пытаўся пра рэалізацыю важных пытаньняў жыцьця краіны: Масква вольна ставіла межы паміж Польшчай, Літвой і Беларусьсю, у выніку чаго былі страчаны тэрыторыі, дзе пражывалі этнічныя беларусы (Беласточчына, Вілейшчына); палітычным было і рашэньне аб прыёме БССР у якасьці сябра ААН (чым да 90-х гадоў Беларусь ганарылася). Ніхто не праводзіў па гэтых пытаньнях плебісцытаў, рэферэндумаў, а каб і праводзіліся, то вынік быў бы вядомы. Сістэма савецкіх выбараў, калі кандыдатамі ў саветы усіх узроўняў былі прадстаўнікі блока камуністаў і беспартыйных, давала заўжды амаль 100-адсоткавы

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

вынік “за”, бо альтэрнатывы не было. Адной альтэрнатывай было выжываньне – з-за пагрозаў страху і голаду. Існуюць розныя ацэнкі наступстваў пакта для Беларусі: адны аўтары ставяцца станоўча, ківаючы на значны прырост насельніцтва і тэрыторыі Беларусі, што знаходзіліся ў міжваенны час пад Польшчай, другія, адмоўна, бо беларускае насельніцтва вызваленых раёнаў патрапіла пад сталінскія рэпрэсіі, а пасьля яшчэ і зьведала 3-гадовую нямецкую акупацыю. Бо з пакта Молатава-Рыбентропа і пачалася 2-я сусьветная вайна (беларускі супраціў падчас акупацыі не падлягае ў поўнай меры пад катэгорыю нацыянальна-вызвольнага і не абмяркоўваецца ў артыкуле).

Жыцьцё без асэнсаванага выбару доўжылася на працягу халоднай вайны, калі ў беларусаў асабліва ніхто не пытаўся іх думкі і меркаваньняў. Усё як заўжды вырашалі моцныя дзяржавы. Амерыканскія і савецкія штабныя афіцэры парэзалі на карце Карэю на дзьве часткі па 38-й паралелі. Да гэтага часу Паўночная і Паўднёвая Карэя знаходзяцца ў стане вайны (перамір’е заключана ў 1953 годзе) і паміж імі існуе дэмілітарызаваная зона шырынёй 4 км і даўжынёй 241 км. Такім жа чынам, берлінская сьцяна падзяляла сьвет на два варожыя лагеры і хаця пагроза непасрэднай вайны зьнікла (дамовы аб абмежаваньні ядзернай зброі паміж СССР і ЗША, Хельсінскі Акт), але Беларусь жыла пад савецкім ядзерным парасонам, за жалезнай сьцяной, па-за якой жылі ворагі. Альтэрнатывы не было.

Жыцьцё якое станавілася пакрысе лепшым раптам абрынулася пасьля афганскай аванцюры, развалу КПСС, і затым СССР. Лёс падарыў у 1990 годзе Беларусі яшчэ адзін шанс – сёньня Беларусь спрабуе адбудаваць незалежную, самастойную і суверэнную краіну. Фармальна так выглядае. Аднак, па сутнасьці, як і ўсе малыя краіны, Беларусь знаходзіцца пад прэсам – зараз, як і ў часы СССР, яна ўваходзіць у сферу надзвычайна блізкіх геапалітычных інтарэсаў Расіі. Падаецца што курс, узяты Лукашэнкам на самым пачатку яго кіраваньня на яднаньне з Расіяй, абцяжарвае развіцьцё краіны. І не толькі таму, што Беларусь прывязана да расійскіх прыродных рэсурсаў і яе эканомікі – многія краіны знаходзяцца ў падобным узаемазалежным стане, напрыклад, Канада і ЗША. Але непрыймальным з’яўляецца стан грамадскай супольнасьці, якая, дарэчы, пачала прыціскацца спачатку ў Беларусі. Сітуацыя ў Расіі зараз па многіх асьпектах нагадвае Беларусь – прыцясненьні прэсы, палітычных рухаў, незалежных грамадскіх арганізацый, з’яўленьне палітзняволеных (у часы Ельцына гэта не было так выразна бачна). Лукашэнка, забаўляючы вярхушку Расіі, выціснуў з краіны амаль усе сьвядомыя беларускія сілы, па крайней меры, задавіў актыўнасьць беларускай эліты, якая яшчэ спрабуе штосьці здзейсьніць. З другога боку, напладзіліся шматлікія пра-расійскія арганізацыі (больш за сотню), якія змогуць адыграць пры неабходнасьці роль 5-й калоны. Казакі, якімі ніколі на беларускай тэрыторыі не пахла (хіба залётнымі), ужо пайшлі ў прэзідэнты.

З другога боку, кіраўніцтва Расіі працягвае гнуць сваю лінію. Пагрозы для незалежнасьці Беларусі ідуць як эканамічныя, так і ваенныя. З самых апошніх навін: у канцы жніўня Пуцін прапанаваў увесьці рубль як плацёжны сродак у краінах СНГ; 2 верасьня Мядзьведзеў на паседжаньні ўрада Расіі абмяркоўваў прапанову падпісаць Пагадненне паміж Расіяй і Беларуссю аб расійскай авіяцыйнай базе на беларускай тэрыторыі. Пра гэта паведамляе РІАН са спасылкай на прэс-службу Кабміна Расіі: “Падпісанне пагаднення будзе садзейнічаць арганізацыі сумеснай аховы знешняй мяжы саюзнай дзяржавы ў паветранай прасторы і стварэнні Адзінай рэгіянальнай сістэмы супрацьпаветранай абароны Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Беларусь і доўгатэрмінова замацуе расійскую вайсковую прысутнасць у рэгіёне».

Гэта непасрэдная ваенная пагроза нашай краіне. Абвастрэньне халоднай вайны і сбліжэньне да вайны гарачай адбываецца паміж Расіяй і ЗША, Расіяй і НАТА, а Беларусь знаходзіцца на гэтай мяжы.

Як выстаяць у гэтым сьвеце, ды яшчэ зьберагчы і адбудаваць нацыянальную краіну? Прыклад Украіны сьведчыць, што для гэтага патрэбна мабілізацыя ўсіх унутраных сіл нацыі. Каб падпарадкаваць Украіну, краіну па маштабах не маленькую, Расія пачала ваенную агрэсію і анэксавала Крым (сакавік 2014) і працягвае правакацыйную гібрыдную вайну на у Данбасе. Расія, парушаючы шматлікія міжнародныя дамовы, ня здолеўшы пераадолець нечаканы і ярасны супраціў украінскага народа, зараз вядзе гандаль за геапалітычную украінскую прастору з ЗША і Еўрапейскім Саюзам, дзе галоўную ролю іграе Германія. Сёньня з-за пагрозы з боку Расіі хвалююцца тыя ж краіны Усходняй Еўропы, што былі ўключаны ў пакт Молатава-Рыбентропа ў 1939 годзе. Не выключэньне складае і Беларусь. Стан Беларусі дваякі – з аднаго боку па многіх асьпектах (палітычным, эканамічным, ваенным) яна часткова залежыць ад Расіі, але з другога боку як суб’ект міжнароднага права і незалежная краіна – яна мусіць весьці сябе адпаведна статусу.

У нядаўнім інтэрв’ю, які даў “Нашай Ніве” былы беларускі дысідэнд М. Кукабака, выказана думка што тое, што робіць Лукашэнка з’яўляецца найлепшым пакуль у Расіі кіруе Пуцін. Магчыма, што многія людзі падзяляюць яго думку і прызнаюць існаваньне “феномена Лукашэнкі”. Але беларускаму кіраўніцтву ў цяперашняй сітуацыі трэба быць больш рашучым. Спробы шукаць альтэрнатыўныя падыходы, да прыкладу, праз сумесныя праекты Украіны, Беларусі і Літвы, як абмяркоўвалася нядаўна міністрамі замежных спраў гэтых краін, выглядаюць не зусім пераканаўчымі. Відавочна, таксама, што вызваленьня палітвязьняў, якое адбылося 22 жніўня, будзе таксама недастаткова, каб пацепліць адносіны з Захадам. Моцным і правільным ходам было б правядзеньне рэферэндуму (нават разам з цяперашнімі

выбарамі) аб нейтральным стане Беларусі, што вырашыла б многія праблемы для краіны. Калі гэтага не будзе рабіць сучасны ўрад, то на гэта павінны быць скіраваны сілы нацыянальнай эліты.

Па якому шляху будзе развівацца далей Беларусь прагназаваць немагчыма. Можна толькі адзначыць, што найлепшым варыянтам, калі б такое было магчымым, было б дасягненьне стану нейтральнай дзяржавы, што дарэчы і прапісана ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь – "Рэспубліка Беларусь ставіць за мэту зрабіць сваю тэрыторыю без'ядзернай зонай, а дзяржаву — нейтральнай" (Артыкул 18). Аднак, для гэтага трэба пакінуць ОДКБ як мінімум і вывесьці чужыя войскі са сваёй тэрыторыі (расійскія базы ў Ганцавічах і Вілейцы).

Тэарэтычна, пры ваенным нападзе Расіі, бараніць краіну будзе некаму. Не таму, што такіх людзей не знойдзецца, а таму, што іх будзе недастаткова, як бы гэтага не хацелі некаторыя палітыкі, уключна з Лукашэнкам, і як бы да гэтага не заклікалі (назапашваць зброю, спадзявацца на беларусаў-удзельнікаў вайны на Украіне, і г.д.). Думаецца, што ў цэлым беларусы не гатовы бачыць на сваёй тэрыторыі вайсковыя дзеі, бо як і многія цывілізаваныя народы паважаюць мірнае суіснаваньне. Да таго ж у Беларусі адсутнічаюць сур'ёзныя палітычныя сілы, за выключэньнем дзейнай улады, якія б маглі паднімаць людзей на барацьбу. Сёлетняя выбарчая кампанія гэта яскрава паказала – нават так называемыя казакі нейкім чынам сабралі больш за сто тысяч галасоў у сваю падтрымку, аднак не апазіцыйныя партыі. Калі браць прыклад з заходніх дэмакратый, то для большасьці партыйных лідэраў прайграўшых партый, лепшым чэсным выйсьцем была б адстаўка. Чым можна тлумачыць такія вынікі – дыктатурай, стомленасьцю насельніцтва ад выбараў, страхам, недаверам да апазіцыі і яе слабасьцю, абыякавасьцю беларусаў да палітыкі ці падтрымкай курса ўрада? Ці ўсім разам?

Можна сколькі заўгодна заклікаць да байкоту, ці з-за мяжы, ці выйшаўшы на плошчу ў Мінску, аднак, не маючы сур'ёзных арганізацыйных структураў, гэта будзе не больш чым голас у пустыні. Заклікі без падтрымкі дзеямі гэта поўны абсурд. Калі нават дапусьціць, што здарыцца нейкі байкот ці няўдзел, то, відавочна, што ён будзе не дзеля прызываў і заклікаў прыхільнікаў такога падыходу, а проста ад прадвырашанасьці выбараў і абыякавасьці беларусаў. Але нават такі тып байкоту не зьменіць іх вынікаў.

Інтэнсіўныя спрэчкі, якія распачаліся вакол кандыдата ў прэзідэнты, Таццяны Караткевіч, сьведчаць, што ў стане беларускай эліты няма адзінства. Сказываецца старая хвароба – пошук ворагаў. З прыхільнікамі практычных дзеяў, як гэта іранічна

падае С. Карпаў (nn.by/?c=ar&i=155617), спрачаюцца людзі, якія прытрымліваюцца прынцыпіяльных пазіцый (В. Пракопчык, nn.by/?c=ar&i=155729). Калі дапусьціць, што Караткевіч не здымецца з выбараў і набярэ працэнтаў 15, то магчыма тон гэтых дыскусій зьменіцца. У той жа час, дыскусіі гэтыя маюць элітарны характар - яны мусяць быць, але як зразумела данесьці іх зьмест хаця бы да 25% выбарцаў? Як заявіў нядаўна былы палітвязень-анархіст, Ігар Аліневіч, менавіта народ, а не дзейнасьць адзінак будзе вырашаць лёс краіны.

З павагай ставячыся да лідэраў старой апазіцыі трэба канстатаваць, што нават іх аб'яднаньне цяпер не будзе вырашальным. Хаця б туды і падключыўся мужны чалавек і змагар, Мікалай Статкевіч. Голас яскравых прадстаўнікоў беларускай эліты вельмі важны, гэта іскра, якая калі-небудзь разгарыцца. Аднак, зноў жа, адных гэтых галасоў пакуль што недастаткова каб пабудаваць нейтральную, нацыянальную дзяржаву ў цэнтры Еўропы.

Можна пагадзіцца з тым, што выбары ўжо адбыліся. Бо рэальнай альтэрнатывы Лукашэнку няма. Трэба чэсна прызнаць – і не было. Апазіцыя (старая) разгромлена, у чым яна ж, не ў меньшай ступені чым дзейнасьць рэпрэсіўнага апарата, і вінавата. За 20 гадоў апазіцыйныя партыі істотна не прырасьлі колькасна, г.зн. не здолелі прыцягнуць на свой бок людзей. Грамадскія недзяржаўныя арганізацыі не з'яднаныя. Думаецца, што пакуль няма агульнай сістэмнай працы з насельніцтвам, якое было б гатова ўспрымаць моцныя, цікавыя эканамічныя праграмы, ці палітычныя рашэньні, то краіна будзе праз 5 год напяпэдадні новых выбараў у такім жа стане, як гэта назіраецца зараз, і як гэта было ў мінулыя выбары (2001, 2006, 2010).

З аднаго боку, гэта будзе зноў абумоўлена традыцыямі савецкай выбарчай сістэмы, якая культывуецца Лукашэнкам, а з другога боку тым, што беларусы не адукаваныя ў палітычнай культуры. Мала хто з шараговых беларусаў адрозніць ідэалогію ліберальнай партыі ад ідэалогіі партыі сацыял-дэмакратычнага накірунку. Беларусы не гатовыя да альтэрнатыўнага выбара – ім, як бы, і так добра. Таму адукацыя і асьвета застаюцца амаль адзінымі сродкамі беларускай эліты, каб адкрыць беларусам вочы і праясьніць іх розум у дачыненьні да дэмакратычных падыходаў арганізацыі грамадства. Пакуль што ў Беларусі амаль адсутнічаюць грамадскія інстытуты і ініцыятывы, якія б у істотнай ступені кантралявалі дзейнасьць дзяржаўных установ і аўтарытарныя падыходы ў галіне правоў і свабод чалавека.

Нягледзячы на такі пессымістычны аналіз фінал артыкула мусіць быць пазітыўным і тут, ідэя яднаньня, хоць і зусім не новая, стаіць на першым плане. Няма будучыні ў дэмакратычным развіцьці Беларусі без яднаньня палітычных партый, недзяржаўных

грамадскіх арганізацый і актыўных беларускіх грамадзян, без утварэньня новага нацыянальна руху з адзінай платформай\стратэгіяй. Сябры партый маглі б уключыцца ў склад такога руху толькі на непартыйнай аснове. Такі рух можа быць створаны нават у віртуальнай прасторы, праз інтэрнэт, са свабодным выхадам і ўваходам (прыкладная схема прадстаўлена ў праекце "Разам", www.sakavik.net). Ключавой ідэяй яднаньня і новай стратэгіі можа быць будаўніцтва нейтральнай, нацыянальнай дзяржавы ў Еўропе.

Piotra Murzionak: CHOICE OF PEACE

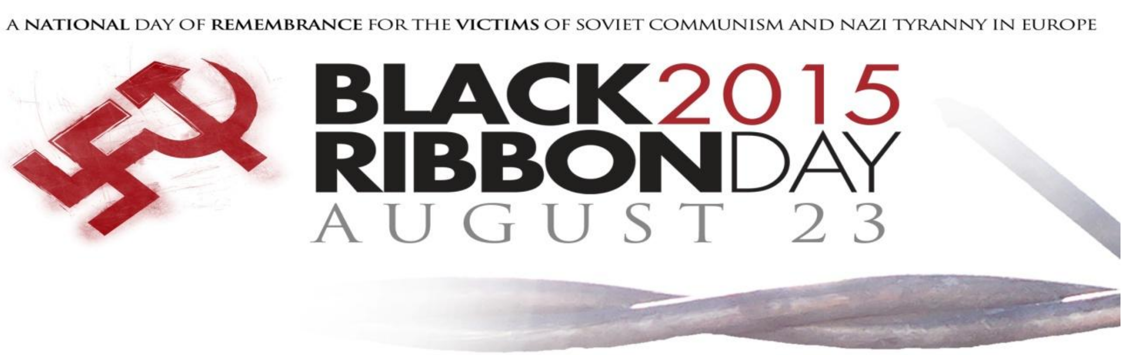
(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 14-20)

It is discussed that in its history Belarus was almost never really fighting for its independence as it might be defined as a national liberation movement. That it was while getting a statehood in 1919 or joining of two parts of the country, East and West, just before II World War. During the time indicated the great countries, countries of "four" and Russia determined the fate of Belarusians. It was also true that they were strongly influenced by political, ideological, and cultural policies of Russia and were protected by Russian umbrella from the West. Russian pressure for two centuries resulted in almost absence of the will in Belarusians to fight for freedom and in a very low level of political culture. Belarus now continues to be under Russian economical and military pressure (propositions by Russian leaders to have a rouble as main money in Commonwealth countries, to create military airbase on Belarusian territory). As optimal outcome in this situation, a conducting of referendum about neutral status of Belarus is discussed.

Пётра Мурзёнак: ДЗЕНЬ ЧОРНАЙ СТУЖКІ Ў КАНАДЗЕ (дзень памяці наступстваў пакта Молатава-Рыбетропа)

76 год таму назад быў заключаны таемны пакт Молатава-Рыбентропа. Відавочна, што ў краінах, дзе гэтыя дзеячы былі міністрамі замежных спраў, такая падзея ніяк не адзначаецца. У той жа час пра гэту дату не забываюцца грамадзяне тых краін, якія былі ахвярамі гэтага ганебнага дагавору і не толькі ў сваіх краінах, але і за іх межамі, дзе яны апынуліся ў выніку катастрафічнага падзелу Еўропы падчас 2-й сусьветнай вайны.

У Канадзе**,** Дзень чорнай стужкі, які з'яўляецца часткай Нацыянальнага дня памяці, адзначаецца як дзень сумна вядомага дагавора Молатава-Рыбентропа (1939) паміж Савецкім Саюзам і нацысцкай Германіяй, які непасрэдна прывёў да акупацыі большасьці краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, Фінляндыі і Балтыі і забою і прыгнёту дзесяткаў мільёнаў людзей. Адзначэньне гэтага дня каардынуецца з 2009 году Саветам Канады па Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў супрацоўніцтве з нацыянальнымі суполкамі. У гэтым годзе адзначэньне Дня чорнай стужкі прайшло ў 8 гарадах Канады, уключаючы Аттаву, Таронта, Ванкувер, Вінніпег і іншыя гарады.

У Аттаве гэту падзею адзначалі ва Украінскай уніяцкай царкве ім. св. Яна, у дзень заключэньня Пакта, 23 жніўня 2015 года. Каб памянуць ахвяр камуністычнага рэжыма і нацыскай тыраніі тут сабраліся прадстаўнікі нацыянальных суполак Беларусі, Чэхіі, Эстоніі, Венгрыі, Латвіі, Літвы, Польшчы, Славакіі і Украіны, а таксама прадстаўнікі амбасад многіх з упамянутых вышэй краін. Вечар пачаўся з паніхіды, якую правялі сьвятары Ігар Охрымчук (Украінская праваслаўная царква) і Зянон Хентош (Украінская уніяцкая царква). Затым са зваротамі-малітвамі

выступілі прадстаўнікі суполак. Ад беларускай суполкі быў прачытаны верш Ларысы Геніюш “Малітва” (у перакладзе на ангельскую Пятра Мурзёнка) і прадстаўлена інфармацыя пра складаны і ахвярны лёс для бацькаўшчыны паэта і чалавека.

Далей вечар праходзіў у грамадскай зале царквы. Са зваротам і віншаваньнем гасьцей выступіў Andris Ķesteris, старшыня Савета па Цэнтральнай і Ўсходняй Еўропе Канады (Central and Eastern European Council of Canada).

Andris Ķesteris

Rūta Auziņa, з латыскай суполкі, выканала разам з прысутнымі канадыйскі гімн.

Слова было дадзена запрошнаму госьцю, Ганароваму сп. Роялу Галіпо (Royal Galipeau), сябру парламента Канады ад кіруючай, кансерватыўнай партыі (акруга Ottawa-Orléans). У сваім дакладзе ён адзначыў тыя наступствы, якія былі вынікам гэтага Пакта, успомніў халакост, галадамор, шматлікія ахвяры народаў паняволеных краін, і запэўніў, што кансерватыўны ўрад Канады і надалей будзе падтрымліваць імкненьне народаў да свабоды і дэмакратыі, і ў прыватнасьці, партрымліваць Украіну супраць расійскай агрэсіі. Таксама, ён выказаў упэўненасьць, што помнік ахвярам камунізму будзе устаноўлены ў Аттаве ў адпаведнасьці з тымі абяцаньнямі, якія даў урад Канады. Пазьней на гэту тэму выступіў і сп. Людвіг Клімковскі, адказны за рэалізацыю гэтага праекта (Ludwik Klimkowski, Chair of Tribute to Liberty - Memorial to the Victims of Communism).

Вечар скончыўся заключным словам сп. Andris Ķesteris, лёгкім пачастункам, кавай, і размовамі.

Арганізатары вечара, прадстаўнікі амбасадаў і суполак Аттавы

Падчас адзначэньня Дня чорнай стужкі сярод на паседжаньнях быў распаўсюджана заява прэм'ер-міністра Канады сп. Харпера (ангійскі варыянт зьмешчаны ў канцы артыкула). Ніжэй падаем беларускі пераклад заявы:

Заява прэм'ер-міністра Стывена Харпера на Дзень Чорнай стужкі
23 жніўня 2015 года

Прэм'ер-міністр Канады Стывен Харпер робіць гэтую заяву, каб адзначыць Дзень чорнай стужкі, Нацыянальны дзень памяці ахвяр камунізму і нацызму ў Еўропе. "У гэты дзень у 1939 годзе нацысцкая Германія і камуністычны Савецкі Саюз падпісаў праславуты дагавор Молатава-Рыбентропа аб ненападзе, які ў канчатковым выніку прывёў да Другой сусьветнай вайны. Гэтыя тыранічныя рэжымы занялі большую частку Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, у выніку чаго адбыліся незлічоныя разбурэньні і бессэнсоўныя пакуты, і жорсткае забіцьцё мільёнаў нявінных мужчын, жанчын і дзяцей. Сёньня ўсе канадцы далучацца да мяне і

аддадуць належнае памяці дзесяткаў мільёнаў еўрапейскіх ахвяр камуністычных і нацысцкай тыраніі, у гонар адважных мужчын і жанчын, якія супрацьстаялі гэтым злым рэжымам, каб абараніць свае каштоўнасьці, перакананьні і веравызваньні. На жаль, занадта шмат мужчын, жанчын і дзяцей па-ранейшаму сутыкаюцца з жорсткасьцю і рэпрэсіямі па ўсім сьвеце сёньня. Канадцы бачаць дзікунства, якое захоўваецца ў сучасным сьвеце, і тое, што мы назіраем на прыкладзе цяжка-ўяўляемых варварстваў ISIS ў адносінах да нявінных рэлігійных і этнічных меншасьцяў. Ва ўмовах пагрозы для ўласнай бясьпекі і чалавечай годнасьці па ўсім сьвеце, мы не будзем сядзець збоку. Мы рашуча супрацьстаім ISIS, культу тэрарыстычнага генацыду, які вынішчае нявінных жанчын, дзяцей і прадстаўнікоў меншасьцяў. Я ганаруся мужчынамі і жанчынамі канадскіх ўзброеных сілаў, якія дзейнічаюць, каб абараніць мільёны нявінных людзей, якія сутыкаюцца з жорсткасьцю ISIS. Акрамя таго, з пачатку агрэсіі рэжыму Пуціна ва Усходняй Еўропе наш ўрад кансерватараў стаіць цвёрда на баку Украіны, Польшчы і нашых балтыйскіх сяброў супраць мілітарызму Пуціна, і па-ранейшаму адданыя таму, каб разам з нашымі саюзнікамі па НАТО будаваць рэгіянальную стабільнасьць і бясьпеку ў рэгіёне.

Я магу з гонарам сказаць, што наш кансерватыўны ўрад па-ранейшаму прыхільны да будаўніцтва Нацыянальнага мемарыялу ахвяр камунізму і Нацыянальнага помніка Халакосту, мемарыялам, прысвечаным ўшанаваньню і захаваньню спадчыны мільёнаў мужчын, жанчын і дзяцей, якія змагаліся супраць гэтых злавесных рэжымаў.

У 2009 годзе, парламент абвясьціў Дзень чорнай стужкі як нацыянальны дзень памяці, і таму я заклікаю ўсіх канадцаў прыняць удзел у адной з чарговай памятных цырымоній, якія адбываюцца па ўсёй краіне. Я таксама заклікаю канадцаў працягваць абараняць і падтрымліваць канадскія каштоўнасьці свабоды, дэмакратыі, правоў чалавека і вяршэнства закона, каб такое гістарычнае зло ніколі не ўзнікла зноў ".

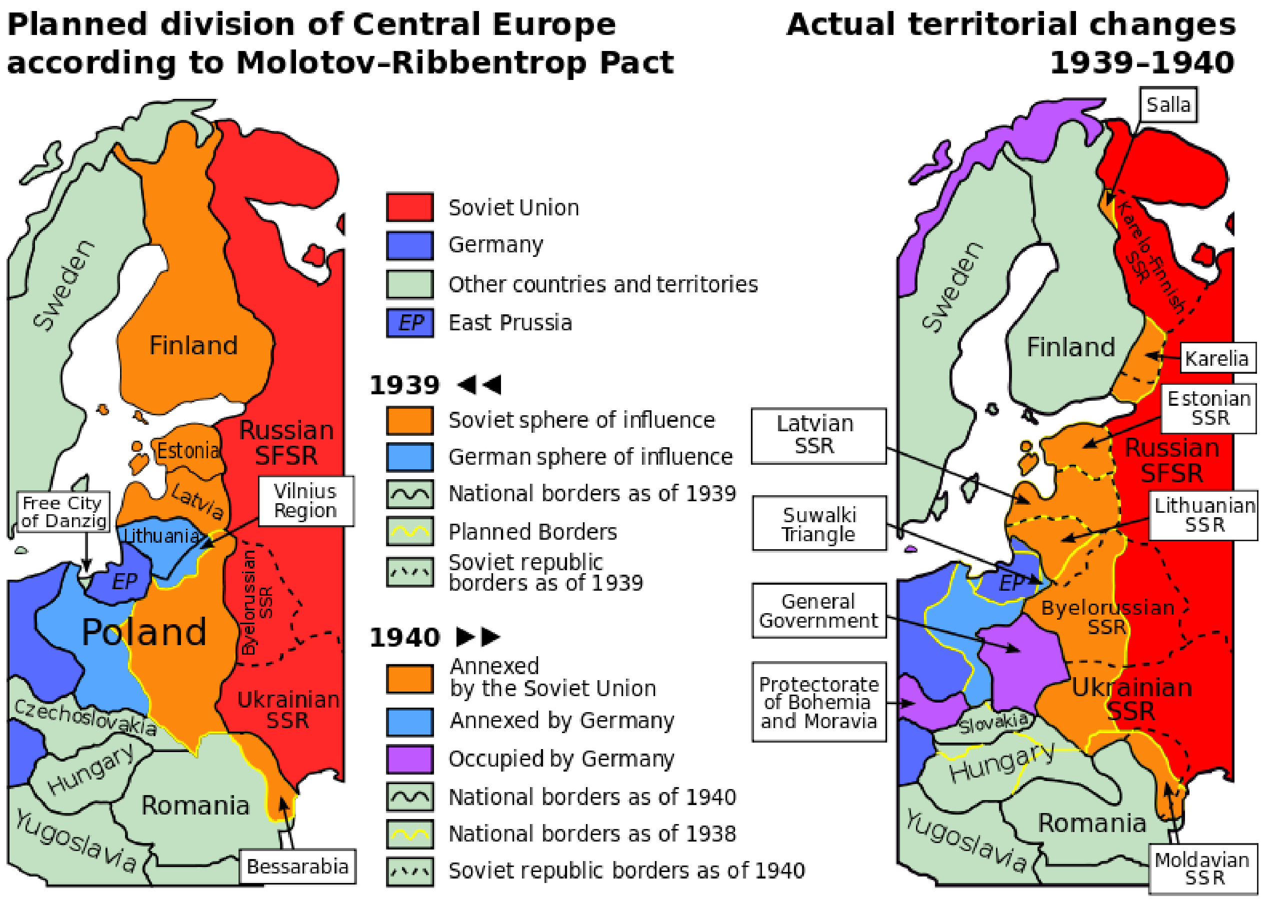
Нагадаем, пра сам Пакт, заключаны 23 жніўня 2015 года, непасрэдныя ўдзельнікі якога паказаны ніжэй на здымку.

J. von Ribbentrop, J. Stalin and V. Molotov after signing the Nazi-Soviet Non-aggression Pact in Kremlin, Moscow, August 23, 1939 (Wikipedia)

Пакт Рыбентропа-Молатава, гэта неафіцыйная назва дамовы аб ненападзе, заключанай паміж Германіяй і СССР, і падпісанай 23 жніўня ўвечары ў Маскве міністрам замежных спраў Германіі Іаахімам фон Рыбентропам і савецкім міністрам замежных спраў Вячаславам Молатавым. У дадатак да заявы аб ненападзе, дагавор уключаў сакрэтны пратакол, які ня быў вядомы на працягу доўгага часу, паводле якога Цэнтральная і Усходняя Еўропа была раздзелена на дзве зоны ўплыву - савецкую і нямецкую: пад раздзел траплялі тэрыторыі Польшчы, Румыніі, Літвы, Латвіі, Эстоніі і Фінляндыі. У якасці непасрэднага выніку гэтай дамовы, Германія напала на Польшчу з трох напрамкаў (захад, поўнач і поўдзень) 1 верасня 1939 года. Пасьля савецка-японскага перамір’я, якое пачалося 16 верасьня, Савецкі Саюз таксама ўварваўся ў Польшчу (з усходу) 17 верасня. 30 лістапада, савецкія войскі напалі на Фінляндыю (крывавая зімовая вайна 1939-1940 гг.). Пакт Рыбентропа-Молатава передзяліў карту Еўропы, якая была складзена пасля Версальскай дамовы ў 1919 годзе, правёў да пачатку Другой сусьветнай вайны і наступнаё халоднай вайны.

Новы канфлікт у Украіне з'яўляецца страшным напамінам, што пуцінская Расея ідзе па слядах СССР. Гэта робіць выкарыстанне маніпуляцый і грубай сілы, для аднаўлення імперыі зла.

Planned and actual changes of territories in 1939-1940 time frame (Wikipedia)

Statement by Prime Minister Stephen Harper on Black Ribbon Day

August 23, 2015

Prime Minister Stephen Harper issued this statement to mark Black Ribbon Day, the National Day of Remembrance for the Victims of Communism and Nazism in Europe:
“On this day in 1939, Nazi Germany and the Communist Soviet Union signed the notorious non-aggression Molotov-Ribbentrop Pact, which ultimately led to the Second World War. These tyrannical regimes occupied most of Central and Eastern Europe, ultimately causing incalculable destruction and senseless suffering, and brutally murdering millions of innocent men, women and children.

"Today, all Canadians join me in paying tribute to the memory of the tens of millions of European victims of Communist and Nazi tyranny, and honouring the brave men and women who stood up to these evil regimes to defend their values, beliefs and faiths.

"Regrettably, too many men, women and children continue to face brutality and repression around the world today. Canadians have seen savagery persist in the world today, as we witness the unspeakable barbarism of ISIS onto innocent religious and ethnic minorities. In the face of a threat to our own security and human dignity around the world, we will not sit on the sidelines. We will decisively confront ISIS, a genocidal terrorist cult, that is summarily executing innocent women, children and minorities. I am proud of the men and women of the Canadian Armed Forces who are acting to protect the millions of innocent people who face ISIS brutality. Moreover, since the start of the Putin regime's aggression in Eastern Europe our Conservative government has stood firmly with Ukraine, Poland and our Baltic friends against Putin's militarism, and remain committed, together with our NATO allies, to building regional stability and security in the region.

"I am proud to say that our Conservative government also remains committed to the construction of a National Memorial to Victims of Communism and a National Holocaust Monument, memorials dedicated to honouring and preserving the legacy of the millions of men, women and children who struggled against these sinister regimes.

"In 2009, Parliament declared Black Ribbon Day a national day of remembrance and so I encourage all Canadians to take part in one of the many Black Ribbon Day commemorative ceremonies taking place across the country. I also encourage Canadians to continue to protect and promote Canadian values of freedom, democracy, human rights and the rule of law to prevent such historical evils from ever taking hold again."

Piotra Murzionak: Black Ribbon Day in Canada (remembrance day of communist and Nazi victims, consequences of Molotov-Ribbentrop Pact)

(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 21-27)

The information about Black Ribbon Day, a national day of remembrance of victims of Communist and Nazi tyranny is provided. The event took place at the St. John the Baptist Ukrainian Catholic National Shrine in Ottawa on August 23, 2015.

<u>*Юбілеі*</u>

Пётра Мурзёнак: ДА 105-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭНЬНЯ ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ

105 надоў таму назад нарадзілася знакаміты беларускі паэт, чалавек высокай духоўнай моцы і культуры - Ларыса Геніюш (у дзявоцтве Міклашэвіч). Відавочна, што цяпер мы значна больш ведаем пра гэтага чалавека, чалавека незвычайнага лёсу і духойнай стойкасьці. Дзякуючы фундаментальнай працы Міхася Скоблы адносна нядаўна выйшлі кнігі пра жыцьцё і творчасьць Ларысы Геніюш: двухтомнік твораў (проза, лісты) (Мінск «Лімарыус», 2010) і «Лісты з Зельвы» (з эпісталярнай спадчыны) (Гародня-Wroclaw, 2012). Духоўны уклад паэта вядомы як у беларускай, так і ў сусьветнай культуры.

Маё першае знаёмства з Ларысай Геніюш адбылося чытаючы яе «Споведзь», якая выйшла, як толькі з'явілася такая магчымасьць – з развалам Савецкага Саюза. Магчыма і для многіх беларусаў, неспецыялістаў у літаратуры, яе імя і жыцьцё сталі адкрыцьцём у тыя часы, калі многае што было дазволена. Успомнім хаця бы часопіс «Огонёк» Кароціча, «Літатурную газету» тых часоў, і шматлікія публікацыі, прысьвечаныя беларускасьці, якія як грыбы пачалі расьці ў розных беларускіх выданьнях. Пад'ём гэты быў каласальным. Тое што тады пачало адкрывацца для беларускіх людзей магло б у значнай ступені паўплываць на сучаснае развіцьцё грамадства. На жаль, гэтыя працэсы былі затарможаны, як гэта рабілася і ў савецкія часы, калі надоўга было закрыта імя паэта, змагара за сапраўдную, лепшую будучыню для бацькаўшчыны, чалавека, паводзіны якога ў адносінах да Радзімы

ёсьць і надоўга будуць прыкладам для многіх пакаленьняў беларусаў. Важна толькі, каб беларусы ведалі гэта імя, шанавалі, ганарыліся і дзейнічалі так, як гэта рабіла Ларыса Геніюш.

Зараз, у век Інтэрнэту, можна выклікаць патрэбную інфармацыю за секунды. Ёсьць там і старонкі пра Ларысу Геніюш. Ёсьць кароткая інфармацыя, ёсьць даўжэйшая, але калі хочаш сапраўды даведацца пра складанае жыцьцё паэта, найлепшай крыніцай, на мой погляд, ёсьць яе «Споведзь». Можна пазнаваць жыцьцё Ларысы Геніюш і праз яе вершы, поўныя любові, болі і трывогі за лёс дарагой бацькаўшчыны. Але вершы - гэта асобная старонка яе жыцьця.

Калі даць коратка біяграфію Ларысы Геніюш, то гэта выглядала б фармальна так:

- Нарадзілася 9 жніўня 1910 году ў маёнтку Жлобаўцы, Ваўпянскай воласьці, Гарадзенскага павету (цяпер Ваўкавыскі раён Гарадзенскай вобласьці), у сям'і заможнага беларускага селяніна.

- у 1928 годзе скончыла Ваўкавыскую польскую гімназію (Заходняя Беларусь). У гэты перыяд пачала пісаць вершы.

- 3 лютага 1935 году выйшла замуж за Янку Геніюша. У 1937 годзе, пасьля нараджэньня сына Юркі, выяжджае ў Прагу да мужа, дзе ён вучыўся, а потым працаваў урачом. У Празе яны жылі 10 год (1937—1947).
- Першыя вершы Ларысы Геніюш апублікаваны ў бтрлінскай газtце беларускіх эмігрантаў «*Раніца*» ў 1939 годзе.
- Бацьку Ларысы Антона Міклашэвіча расстралялі, калі Чырвоная Армія ў 1939 годзе ўвайшла ў Заходнюю Беларусь; маці й дзьвюх сясьцёр выслалі ў Казахстан.
- У 1942 годзе пабачыў сьвет першы зборнік яе паэзіі «*Ад родных ніў*», напоўнены настальгіяй і роздумамі пра лёс пакінутай ёю Радзімы.
- У сакавіку 1943 году, паводле тэстамэнту прэзыдэнта БНР Васіля Захаркі, Ларыса Геніюш прызначаецца Гентральным сакратаром Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі на эміграцыі.
- 5 сакавіка 1948 году Ларыса і Янка арыштаваны карнымі органамі СССР. 7 лютага 1949 году Ларыса і Янка Геніюшы асуджаны на тэрмін 25 гадоў, які адбываюць ў лагерах Інты і Абедзі (Комі АССР). Сярод вязьняў Ларысу Геніюш клікалі «*Маці*», яе вершы называлі «*глюкозай*», завучвалі іх напамяць, як малітвы.
- У 1956 разам з мужам часткова рэабілітаваныя.
- Трагічны лёс напаткаў і іншых Міклашэвічаў: у Казахстане памерлі маці (1945) і дзьве сястры; брат Аркадзь — жаўнер арміі Андэрса — загінуў 27 ліпеня 1944 году ў

бітве пад Монтэ-Касына ў Італіі; другі брат, Расьціслаў, загінуў 26 (28?) красавіка 1945 году пад Бтрлінам у арміі Касьцюшкі.

- Пасьля вызваленьня Ларыса пасялілася на радзіме мужа ў Зэльве. Усё астатняе жыцьцё Генiюшы пражылі з адзнакай у пашпарце «без грамадзянства».

- 27 гадоў зэльвенскага жыцьця паэткі прайшлі пад наглядам КДБ. Янку Генiюшу дазволілі падпрацоўваць у раённай паліклініцы, а паэтцы — і то ненадоўга — «зарабляць швабрай і венікам, санітаркай у бальніцы».

- У 1979 годзе памёр Янка, Ларысе прызначылі мізэрную пенсію. Улады пазбавілі паэтку спакойнай старасьці, не дазваляючы паехаць да сына, які жыў у Польшчы.

- Памерла Ларыса Генiюш у 1983 годзе. Пасьля адпяваньня ў царкве паэтку праводзілі ў апошні шлях тысячы зэльвенцаў.

- У 1999 годзе Беларускі Хельсінскі камітэт зьвярнуўся ў Пракуратуру Беларусі з хадайніцтвам аб адмене несправядлівага прысуду ў адносінах да Ларысы й Янкі Генiюшаў. Адказ прыйшоў адмоўны.

Што ўражвае з прыведзенай кароткай біяграфіі, гэта жорсткасьць пакараньня з боку савецкіх уладаў, якое ўключала не толькі турму і лагеры, але і пасьля вызваленьня адтуль забарону на публікацыі, забарону на выезд за мяжу, нават да сына Юркі, які пражываў побач ў Польшчы, траўля мясцовых органаў. І нават пасьля яе смерці – адказ ў рэабілітацыі. За што ж усё гэта?

За вершы, за незгінаемую волю да свабоды, за ўдзел у працы ўрада Беларускай Народнай Рэспублікі на выгнаньні. Да канца свайго жыцьця Ларыса Генiюш заставалася грамадзянкай Чэхаславакіі, не прыняўшы савецкага грамадзянства. Яе пісьмы ўскрываліся, многія не даходзілі. Доўгі час ёй было дазволена публікаць толькі вершы для дзяцей. Дзякуючы патрымцы Максіма Танка, тагачаснага Старшыні Вярхоўнага Савету БССР, з якім Ларыса Генiюш была знаёма яшчэ ў часы, калі яны жылі ў Заходняй Беларусі, у 1967 годзе быў выдадзены першы ў Беларусі зборнік твораў Ларысы Генiюш «*Невадам зь Нёмана*» (адрэдагаваў на грамадзкіх асновах Уладзімер Караткевіч, аўтар прадмовы — Юльян Пшыркоў).

Часопіс «КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ» гэтай публікацыяй хоча адзначыць надзвычайны, неацанімы ў брыльянтах уклад Ларысы Генiюш у развіцьцё беларускасьці і ўносіць яе імя на **Дошку нацыянальных герояў** на свае старонкі.

Ніжэй прыкладаю свой пераклад на англійскую мову верша Ларысы Генiюш «Малітва». Гэты верш быў прачытаны 23 жніўня 2015 года ў Аттаве, як малітва, на паседжаньні, прысьвечанаму ахвярам савецкай і гітлераўскай тыраніі (акт Молатава-Рыбентропа, прыняты роўна 76 год таму назад).

№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

МАЛІТВА	PRAY
О Божа! Народ свой пакутны, убогі, як вернае сэрца ў адданых грудзёх, кладу Табе сёння пад Божыя ногі, каб Ты не забыўся, каб Ты дапамог.	My Lord! I put today in front of your feet this suffered, poor people as my true dedicated heart in hope you will not forget us and you will help us.
Каб слёзы і раны, што землю пакрылі, супроць чалавека бязлітасны чын, і здзек безупынны, і безліч магілаў, каб Ты не забыўся, каб Ты палічыў.	That you will not forget, that you will count those tears and wounds that covered the ground, ruthless actions against a man, a non-stop abuse, and many graves.
Тугу ад гнязда сваяго адарваных, дзіцячую долю і мацеры плач, бяссонныя ночы закутых ў кайданы, галодных мучэнні, о Божа, убач!	O Lord, look at the sad people torned off their nests, at children destiny and mothers' cry, sleepless nights of shackled people, and suffering of hungers.
Паглянь на чужымі стаптаныя нівы, на вокны сляпыя разбітых святынь. О будзь міласэрны, о будзь справядлівы і слуг Тваіх верных Ты больш не пакінь.	Look at the fields trampled by foreigners, at blind windows of broken shrines. Oh, Lord! Be merciful, and be fair and do not leave your faithful servants.
Ты быў чалавекам, як людзі, меў маці, і сам ад людзей Ты цярпеў на крыжы. Не дай больш нявіннай крыві праліваці,	You were a man, as all people, and you had a mother, and you suffered himself from people on the cross. Do not let more innocent blood to shed, and help to my people in trouble.

народу майму у бядзе памажы.	
З крыві і нядолі ўздымаў Ты народы і мудрасцяй Божай іх волю сцярог, – і нам пашлі волю і дай нам свабоду, да нас прыйдзі ў госці на скромны парог.	From trouble and blood you raise nations and guarded the liberty by the wisdom of God let send us power and give us freedom, come to visit us in the modest home.
За мукі народа, за слёзы паэтаў, за смерць нашых юных братоў на крыжы, за нашы малітвы, о Ойча сусвету, дай волі народнай на нівах ажыць.	For the suffering of people and for the tears of poets, for the death of young brothers on the cross, for our prayers, O Father of the Universe, give the people's will to revive on the earth.
Няхай абагрэе наш край небагаты, пацешыць ніколі не знаючых ласк, асвежыць хай сумныя, шэрыя хаты пазнаннем, што Ты не забыўся пра нас.	Let the knowledge, you have not forgotten about us, warm our poor land, rejoice the people who never came to know kindness, refresh our sad, gray houses.
Як чыстае сэрца пад Божыя ногі, кладу Табе сёння палі і лясы, тых гоняў палотны, шляхі і дарогі, і межаў квяцістых сцялю паясы.	As a pure heart I put under your feet now the fields and forests, arable soil, paths and roads, and spread the belts of flowering borders.
І ў поце крывавым згаранае поле, забытыя хаты, курганы, бары, і сэрцы у путах, і іхнюю долю, і з нашай крывёю Твае алтары.	And the field ploughed with bloody sweat, forgotten houses, barrows, and oak-woods, and hearts in chains, and fortune of people and Your altars with our blood.

О, Ты, найласкаўшы, Сын Бога Жывога, што смерць адкупленнем сваім перамог, кладу Табе край свой пад Божыя ногі, каб ты не забыўся, каб Ты дапамог.	Oh, Lord, you are so kind, the Son of the living God, who won the death by his redemption, I put my land under your feet in hope you will not forget us and you will help us.

Piotra Murzionak: The 105th Anniversary of Larissa Heniyush
(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 28-33)

Larisa Heniyush, Belarusian poet, novelist and social activist, was born in 1910 in Grodno region in Belarus (nee Miklashevich (July 27, 1910). She graduated from high school in Volkovysk, Belarus in 1928. She married a Janka Heniyush and in 1937 she moved to Prague, where her husband studied and then worked as a doctor. They lived in Prague from 1937 to 1947. In Prague, she communicated with the Belarusian emigration, participated in the BDR government in exile. Since 1943 she became the General Secretary of the Government in exile and engaged in conservation and ordering of the archive of the BDR. In March 5, 1948 she was arrested in Prague, and in February 1949, the Supreme Court of the BSSR sentenced Larissa Heniyush to 25 years in prison camps together with her husband. In 1956, she and her husband were partly rehabilitated. After the liberation they settled at the homeland of her husband in Zelve, Grodno region where she died in 1983. While being in the USSR she refused to accept Soviet citizenship and remained a citizen of Czechoslovakia. The tragic fate befell other relatives of her family (Miklashevich): When the Red Army in 1939, joined the Western Belarus, the father of Larissa Anton Miklashevich was shot, and his mother and two sisters were deported to Kazakhstan. His mother died in Kazakhstan (1945); her brother Arkady was a soldier of Anders Army and died in July 27, 1944 in the Battle of Monte Kasyn in Italy; second brother, Rostislav, died 26 (28?) in April 1945 near Berlin when serving in the Kosciuszko army.

Translation of Larisa Heniyush poem "Pray" into English included in the article.

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

ДА 85-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭНЬНЯ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Ад рэдакцыі: Сёлета споўнілася б 85 гадоў жыцьця аднаму з найбольш таленавітых беларускіх пісьменьнікаў – Уладзіміру Сямёнавічу Караткевічу. Ён нарадзіўся 26 лістапада 1930 года ў Оршы.

Уладзімір Караткевіч - класік беларускай літаратуры, які пакінуў заўважны сьлед ва ўсіх жанрах - паэзіі, прозе, драматургіі, публіцыстыцы, перакладзе.

На Вікіпедыі зьмешчаны падрабязныя дэталі жыцьця і творчасьці У. Караткевіча, пачынаючы з паходжаньня і маленства, пасьляваеннага часу, гадоў вучобы і творчасьці ў Кіеве, і часы росквіту яго таленту ў Мінску, яго шчасьце і трагедыю ў шлюбе. Аднак, больш падрабязна можна даведацца аб самім пісьменьніку, чытаючы амаль такія аўтабіяграфічныя аповесьці як “Лісце каштанаў” (пра жыцьцё падлеткаў у Кіеве), “Чазенія” (пра жыцьцё на Далёкім Усходзе), і ў аўтабіяграфічных нататках самаго аўтара.

Найбольш вядомыя творы аўтара:

- аповесці: Дзікае паляванне караля Стаха, Сівая легенда, У снягах драмае вясна, Цыганскі кароль, Зброя, Ладдзя Роспачы, Чазенія, Лісце каштанаў, Крыж Аняліна;

-Раманы: Каласы пад сярпом тваім, Хрыстос прызямліўся ў Гародні, Чорны замак Альшанскі, Леаніды не вернуцца да Зямлі.

Пра Караткевіча створана дакументальная стужка «Быў. Ёсць. Буду» (1989), відэафільмы «Успамін» і «Рыцар і слуга Беларусі» (абодва — 1991).

Рэдакцыя часопіса “КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ” заносіць на свае старонкі **імя У. Караткевіча на Дошку нацыянальных герояў.**

Ніжэй мы падаём артыкул Вольгі Іпатавай пра знакамітага беларуса.

Вольга Іпатава: УСПАМІН ПРА УЛ. КАРАТКЕВІЧА

Думаю, што я шчаслівы чалавек, бо жыцьцё падарыла мне мноства сустрэч, знаёмстваў з выдатнымі людзьмі. З некаторымі я сябравала, некаторыя праляцелі, як зоркі па небасхіле, па маім жыцці. Якраз сёння ноччу я доўга стаяла пад зорным небам, бо мусіў быць зоркапад метэорнага патоку Персея, але, мабыць, яго можна было ўбачыць у Еўропе, а не ў Канадзе. Затое тут з асаблівай вастрынёй думаецца пра Беларусь, пра тых, хто быў для мяне прыкладам і натхненнем, хто атуліў мяне клопатам і цеплынёй у мае дзіцячыя дзетдомаўскія гады – такіх, як Васіль Быкаў, Аляксей Карпюк, Міхась Васілёк, Данута Бічэль-Загнетава. Пра іншых пісьменнікаў, каго я ведала асабіста і за чыёй творчасцю сачыла – і вучылася ў іх...

Такім чалавекам быў для мяне, як і для маіх равеснікаў па творчасці, Уладзімір Караткевіч.

З самых першых ягоных публікацый – спачатку вершаў, пасля рамана «Каласы пад сярпом тваім», які выйшаў у 1965 годзе, ён стаў несумненным лідэрам пасляваеннага пакалення беларускіх паэтаў і празаікаў, сярод якіх былі такія «зоркі першай велічыні», як Рыгор Барадулін.

Іх, можа, і не варта параўноўваць, бо кожны вялікі па-свойму. Але калі вершы Барадуліна для мяне – як жменя бясцэнных брыльянтаў, якія зіхацяць і пераліваюцца пад промнямі святла, і ты зачароўваешся іх бляскам і дасканаласцю, то «Каласы пад сярпом тваім», як і ўсё, што стварыў Уладзімір Караткевіч, гэта – абуджэньне тваёй геннай памяці, усяго, што ўкладзена ў цябе продкамі. Ты не памятаеш падзей даўніны, ты нават сёння не ведаеш пра многае

– але гэта яны, продкі, ішлі па Грунвальдскім полі з дзідамі, баронячы сваю – і нашу! -- незалежнасць, гэта яны ў сівых стагоддзях спявалі жніўныя песні, палілі купальскія кастры і паміралі за волю...

Таму, калі я ў першы раз пабачыла яго ў Гродне, дзе ён выступаў у педінстытуце, я нават не асмелілася падыйсці да яго і загаварыць. Але пазнаёміла нас Данута Бічэль-Загнетава, з якою яны былі ў сяброўскіх адносінах. Яна мяне прадставіла як маладую паэтку, якая рыхтуе сваю першую кніжку. Тут ён, ветліва-няўважлівы раней (ці мала дзяўчатак і хлопчыкаў ірвуцца да паэта пасля выступлення!) упершыню пільна зірнуў на мяне, як бы ацэньваючы, ці можа што атрымацца з гэтае асобы. І, на маё здзіўленне, запомніў маё прозвішча, бо пасля, на з'ездзе Саюза пісьменнікаў у Мінску, куды запрасілі і такіх пачаткоўцаў, як я, сам падыйшоў да групы гродзенцаў, і яго вітанне было сяброўскім і вельмі дружалюбным.

... Вельмі шкада мне таго дамка каля тэатра Янкі Купалы, у якім да самай пабудовы сённешняга шыкоўнага Дома літаратараў (з якога нас выгнаў Лукашэнка) месціўся некалі саюз пісьменнікаў Беларусі! У ім, калі не памыляюся, быў падарваны Кубэ ў час вайны. Пасля тут атабарыліся пісьменнікі. Дамок гэты быў у меру стары, невялікі, але вельмі ўтульны. Мяне з ім звязвалі першыя незабыўныя ўражанні, калі 15-гадовай дзяўчынкай я ўпершыню прыехала са сваімі вершыкамі ў Мінск, і Янка Брыль, партызанскі сябра маіх бацькі і маці, павёў мяне знаёміць з беларускімі пісьменнікамі. На месцы колішняга Саюза пісьменнікаў цяпер адміністрацыя прэзідэнта, але я заўсёды, калі праходжу па вуліцы К. Маркса, «бачу» той дом і часта ўзгадваю розныя сітуацыі, што адбываліся ў ім, і размовы нашых папярэднікаў – Кандрата Крапівы, Аркадзя Куляшова, Тараса Хадкевіча, Алеся Асіпенкі, Еўдакіі Лось...

І Валодзі Караткевіча.

Кажу «Валодзі» - таму што пасля першага ж звароту да яго у тым дамку як да «Уладзіміра Сямёнавіча» ён катэгарычна запярэчыў:

- Ніякага «Сямёнавіча!» Ты і я – адной крыві! Мы ж паэты!

- Любіце (паправілася) любіш Кіплінга? - азвалася я.

- А ты яго, аказваецца, таксама чытаеш?

- Я ж філалагіня, мушу гэта ведаць.

Пасля, пры сустрэчах, ён любіў «падначваць» мяне рознымі загадкамі літаратуразнаўства. Ён ведаў фантастычна шмат розных рэчаў. Адукаванасць – гэта адно. Маё пакаленне філолагаў атрымала, думаецца мне, неблагую адукацыю і таму я магла з ім гаварыць амаль на роўных. Але тое, што ён « капаў», што адкрываў у беларускай гісторыі, належала толькі яму.

І таму кожны ягоны твор рабіўся падзеяй у беларускай літаратуры. Спалучэньне грунтоўных ведаў і рамантыкі ў падачы «матэрыялу» рабіла незабыўнае ўражаньне. «Хрыстос прызямліўся ў Гародні», «Чорны замак Альшанскі» - яго чытацкая аўдыторыя расла, а разам з тым і іншыя аўтары браліся за гістарычныя тэмы.

Прынамсі, мая аповесьць пра Еўфрасінню Полацкую «Прадыслава» без У. Караткевіча не была б напісаная. Праўда, мала таго што мне дасталася ад партыйнай прэсы, асабліва ад афіцыёзнага гісторыка Л. Абэцадарскага, які ў «Советской Белоруссии» разграміў яе дашчэнту, дык і сам Караткевіч, хаця і пахваліў мае спробы пісаць пра гістарычныя падзеі Беларусі, усё ж заўважыў, што жанчыны, як правіла, не могуць пісаць гістарычныя творы. Я тады, помніцца, вельмі пакрыўдзілася, і калі чарговы раз сустрэлася з Уладзімірам Сямёнавічам на нейкім пленуме (тады часта праводзіліся розныя пленумы і семінары, дзе можна было хаця б сустрэцца і пагаварыць з мінчукамі), выказала яму гэтую крыўду. Але ён толькі засмяяўся:

- Вас, жанчын, трэба добра раззлаваць, тады вы за справу берыцёся!

І ўсё ж з жанчынамі ён найперш быў рыцарам. Сустракаючыся, цалаваў руку. Мог пры ўсіх стаць на адно калена і паднесці кветку. Я вельмі бянтэжылася. Але ён гэтак жа ставіўся і да Дануты Бічэль-Загнетавай. Ён увогуле неяк па-асабліваму ставіўся да нас, гродзенцаў. Можа, таму, што тонка адчуваў нейкую асаблівую беларускасць «заходнікаў», можа, таму, што Гродзеншчына дала Беларусі Васіля Быкава.

Некалькі разоў мы разам выступалі. Звычайна гэта былі літаратурныя вечарыны ў педагагічных інстытутах – Гродна, Брэсце. Моладзь ад яго проста шалела, і менавіта ён заўсёды аказваўся ў цэнтры ўвагі. Але Караткевіч не любіў выступаць, хаця яго прамовы заўсёды былі вострыя, са свежай думкай і філасофіяй.

Сама яго прысутнасць у нашай літаратуры ўздымала яе, літаратуру, на нейкую новую, высокаінтэлектуальную прыступку. Яго любоў да зямлі, на якой ён жыў,

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

нараджала старонкі, якія і дасюль, калі я чытаю яго, як бы дыхаюць прасторай і гулам вякоў.

Ён шмат падарожнічаў. З сябрамі. Любіў сядзець ля кастроў, пагаманіць, выпіць кілішак. Памятаю, Данута Бічэль-Загнетава заўсёды турбавалася за яго. І гэта яна ў ліпені 1984 году патэлефанавала мне, каб сказаць пра ягоную смерць. Я адразу ж узгадала – у апошні дзень 1983 году, недзе гадзін у адзінаццаць, калі мы ўжо сядзелі за святочным сталом, ён патэлефанаваў мне, павіншаваў з днём народзінаў. Ён добра памятаў, што я нарадзілася акурат на Новы год, і часам жартаваў, як жа дасталася маёй маме. Пагаварылі, а пасля ён сказаў: « Я хацеў Вас павіншаваць, Вольга-Волечка. Можа, апошні раз» і, праз няёмкую паузу (я неяк не насмелілася пажартаваць, ці ён з'язджае куды) развітаўся. Няўжо прадчуваў сваю хуткую смерць?

Данута расказвала мне, як усё здарылася, і ў яе голасе былі слёзы. Я заплакала разам з ёю. Гэта сапраўды была вялікая страта. Для нас, для ўсёй краіны. Не верылася ў гэтую жорсткую праўду.

Мне і дасюль не верыцца. Здаецца, вось адчыняцца дзверы, і Валодзя, з яго незвычайнай усмешкай, з разумнымі іранічнымі вачыма, пачне «падначваць» мяне, «экзаменуючы» па гісторыі Беларусі. А я – усё яшчэ, як вучаніца, пачну адказваць, каторы раз дзівячыся яго дасведчанасці, яго таленту...

Вольга Іпатава

P.S. Дасылаю Вам і свежы здымак магілы Ул. Караткевіча, на якую мой муж Ягор Фядзюшын сёлета прынёс кветкі, як і заўсёды, калі мы бываем на радзіме. Гэта ягоны здымак.

№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

On the 85th Anniversary of Uladzimir Karatkevich. Recall by V. Ipatava.

(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 34-39)

This year would have turned 85 years of life, one of the most talented Belarusian writers - Uladzimir Sjamjonavich Karatkevich. He was born on November 26, 1930 in Orsha. Vladimir Karatkevich - classic of Belarusian literature, which left its mark in all genres - poetry, prose, drama, journalism, translation. On Wikipedia placed details of life and creation about Karatkevich starting with the origin and childhood, post-war period, years of study and work in Kiev, and the heyday of his talent in Minsk. The most famous his works: Chazenia, The Eye of the Typhoon, From Past Ages, Unforgettable, The Dark Castle Olshansky, King Stakh's Wild Hunt. The following documentaries were created about Karatkevich: 'Was. There. Will', 'Memories' and 'Knight and Servant of Belarus'.

Editors of the magazine 'CULTURE, NATION' puts on their pages the name of U. Karatkevich on the Board of the National Heroes. Belarusian poet and writer V. Ipatava presented the remembrance article about the famous Belarusian.

КУЛЬТУРА НАЦЫЯ
№11, верасень 2015 *ISSN 2291-4757*

Дэвід Джэймс Мідоў: УПЛЫЎ ПАЛІТЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ НА РОЗНЫЯ БАКІ ПОСТ-САВЕЦКІХ ПАЛІТЫЧНЫХ І ЭКАНАМІЧНЫХ ПЕРАЎТВАРЭНЬНЯЎ: Параўнаньне досьведу Латвіі і Беларусі пачынаючы з 1991 года
(дысэртацыя на атрыманьне ступені доктара філасофіі)

David James Meadows **THE EFFECT OF POLITICAL CULTURE ON DIFFERENT SIDES OF THE POST SOVIET POLITICAL AND ECONOMIC REFORMS: Comparison of the experience of Latvia and Belarus since 1991**
(Doctor of Phylosophy thesis)

David James Meadows https://experts.dal.ca/expert/david-meadows

Рэдакцыя часопіса палічыла магчымым даць выбраныя часткі з заключэньня дысертацыі Д.Д. Мідоў (2012, Галіфакс, Канада), прысьвечанай параўнаньню разьвіцьця дзьвюх краін Латвіі і Беларусі ў пост-савецкі перыяд (*пераклад з англійскай мовы Пятра Мурзёнка*). Аўтар паказаў, што палітыка-культурныя светапогляды, якія фармуюцца гістарычным рэлігійна-культурным асяроддзем, маюць цэнтральны ўплыў на асаблівасьці палітыка-эканамічнага развіцьця, абранага краінай. У прыватнасьці паказана, што рознанапраўленыя палітыка-эканамічныя арыентацыі Латвіі і Беларусі, былі абумоўлены рознымі палітычна-культурнымі светапоглядамі, вобразам жыцьця, рэлігіяй і гістарычнай памяцьцю, якія інфармуюць цяпер латышоў і беларусаў пра ідэі, перакананьні і перавагі, што тычацца мадэляў жыцьця ў дачыненні да адпаведнай палітыка-эканамічнай арганізацыі грамадства і кіруючай ролі дзяржавы ў эканоміцы. Адзначана, што Беларусь мае сваю ўласную паслядоўную і унікальную нацыянальную ідэнтычнасьць, якая проста зьмяшчае розныя ідэі, насуперак нарматыўным вызначэньням, пабудаваным многімі дасьледчыкамі. Да недахопаў працы можна аднесьці амаль поўнае упушчэньне аўтарам тых асьпектаў гістарычнай памяці беларусаў, зьвязаных з уплывам заходняй культуры, у часы калі Беларусь была асноўным складнікам Вялікага Княства Літоўскага і пазьней, знаходзячыся ў складзе Рэчы Паспалітай. А менавіта, беларускімі дасьледчыкамі (А. Краўцэвіч, В. Куплевіч) паказан шэраг асаблівасьцяў развіцьця культуры ў тыя часы, якія сьведчаць аб значным уплыве Рэфармацыі, Контр-рэфармацыі і іншых еўрапейскіх каштоўнасьцяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Рэдакцыя мяркуе, што чытачам будзе цікава прачытаць не толькі прапануемыя вытрымкі з дысертацыі, а і зазірнуць у саму працу

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

(http://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/15371/Meadows,%20David,%20PhD,%20POLI,%20August%202012.pdf?sequence=3).

Кароткі зьмест вынікаў

Латвія

У цэлым, моцная палітычная воля Латвіі пры дэ-саветызацыі і пераходзе да рыначнай эканомікі праз комплекс ліберальных рэформаў, а таксама жаданьне вярнуцца ў Еўропу было пераважна абумоўлена ліберальным індывідуалістычным палітыка-культурным светапоглядам Латвіі, які гістарычна існаваў у Латвіі, і які ўключаў моцныя прэферэнцыі да правоў і свабод асобы, прыватнай уласнасьці, абмежаваньня ролі дзяржавы ў эканоміцы, а таксама наяўнасьцю рэфарматарскіх настрояў. Як паказана ў раздзеле 4, ключавым крытычным гістарычным момантам, які быў вызначальным у гістарычнай эвалюцыі латвійскай палітычнай культуры, і які цьвёрда ўключыў Латвію ў культурную сферу Заходняй цывілізацыі, было яе далучэньне да Заходняга хрысьціянства з далейшым уплывам Пратэстанцкай рэфармацыі і Лютэранства.

Рэлігійна большасць латышоў далучылася да лютэранства, якое заахвочвала пісьменнасьць, індывідуалізм, індывідуальную роўнасьць, прыватную ўласнасьць, і рэфармізм, і якое ў значнай ступені было пад уплывам піетызма (*плынь лютэранства з пачатку 17 стагоддзя, ад слова piety – набожнасьць, П.М.*), які стаў папулярным сярод латышоў дзякуючы Мараўскаму Братству (the Moravian Brethren). Палітычна, Латвіяй кіравалі нямецкая шляхта, Швецыя, а затым, пачынаючы з 1795, расійскія цары, якія кіравалі Латвіяй значна няўмешваючыся, што дазваляла мець большую адкрытасьць і культурную аўтаномію з-за сілы Балтыйскага нямецкага дваранства, якое кіравала Балтыйскім рэгіёнам на працягу стагоддзяў. Эканамічна большасьць этнічных латышоў да сярэдзіны дваццатага стагоддзя жылі ў сельскай мясцовасьці і мелі доўгі досьвед з прыватнай уласнасьцю, і моцныя традыцыі прыватных хутароў. У светапоглядзе і гістарычнай памяці вясковых латышоў прыватная ўласнасьць часта ўяўлялася на ўзроўні святасьці. На працягу ўсёй гісторыі назіралася таксама ўстойлівая практыка латвійскага супраціву супраць аўтарытарных замахаў на асабістую свабоду і прыватную ўласнасьць, што бачна па шматлікіх сельскіх паўстаньнях на працягу стагоддзяў, і асабліва прыкметна падчас расійскага кіраваньня, якія былі шмат у чым абумоўлены ў большасці выпадкаў пастаянным голадам на зямлю сярод сельскіх латышоў. Што цікава, што гэты супраціў адбываўся не толькі на аснове рэфлексіўнай анты-рускасьці. Замест гэтага,

як паказана ў раздзеле 4, у аснове супраціву ляжаць латышскія гістарычныя ліберальна-індывідуалістычныя светапогляды і лад жыцьця, што было відавочна падчас многіх сялянскіх паўстаньняў з васемнаццатага стагоддзя, у перыяд нацыянальнага абуджэньня, падчас супраціву русіфікацыі, падчас няўдалай рэвалюцыі 1905 года, падчас рускай рэвалюцыі, і падчас адначасовай латвійскай вайны за незалежнасьць (1918-1920).

Гістарычна ліберальна-індывідуалістычная палітычная культура Латвіі расквітнела ў перыяд незалежнасьці (1918-1940) паміж дзьвюма сусьветнымі войнамі, асновы гэтай культуры былі пабудаваны на гістарычнай традыцыі, светапоглядзе, і спосабах жыцьця незалежных прыватных фермераў Латвіі. У 1940 годзе Латвія была гвалтоўна і незаконна ўключана ў склад СССР, і ў выніку латвійскія пагляды на 2-ю сусьветную вайну фармуюцца ў спецыфічнай сітуацыі, калі будучы літаральна заціснутай паміж молатам і кавадлам, яна была спачатку захоплена Савецкім Саюзам, затым Германіяй, а затым зноў апынулася ў Савецкім Саюзе. Як паказана ў раздзеле 4, многія латышы актыўна супраціўляліся савецкім войскам, спачатку неахвотна апранаючы нямецкую уніформу для барацьбы з савецкай акупацыяй, а затым у якасьці партызан, вядомых як лясныя браты, якія былі актыўнымі з 1945 і да сярэдзіны 1950-х гадоў. У кожным акце ўзброенага супраціву было прадэманстравана, што латышскія гістарычныя ліберальна-індывідуалістычныя светапогляды былі ключавымі ў інфармаваньні аб дзеяньнях барацьбітоў і пераважнай большасьці сельскай латышскай грамадскасьці, якая падтрымлівала групы супраціву, што змагаліся за свабоду Латвіі і абарону яе гісторыка-культурнага ладу жыцьця, якім наўпрост пагражала савецкая агрэсія. Такім чынам, гістарычная памяць латышоў аб 2-й сусьветнай вайне разглядае перамогу СССР, як вяртаньне рэпрэсіўнага рэжыму акупацыі.

У цэлым, да 1945 года, большасьць латышоў былі сельскімі жыхарамі. У раздзеле 4 паказана, што гэта зьмянілася пасьля 1945 года, падчас другога перыяду савецкай акупацыі, калі ў Латвіі адбывалася значнае савецкае прамысловае развіцьцё, і Латвія станавілася адным з вядучых "прамысловых рухавікоў" савецкай эканомікі. Аднак, паколькі прыняцьце палітычных і эканамічных рашэньняў у значнай ступені кантралявалася этнічнымі-расейцамі / славянамі ці русіфікаванымі латышамі, якіх прызначала Масква, большасьць этнічных латышоў адносіліся адмоўна да савецкага эканамічнага прамысловага развіцьця. Гэта з'явілася следствам гвалтоўнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі і знішчэньня індывідуальнага фермерства, развіцьцём цяжкай індустрыі пасля 1949 года, што прывяло да дэградацыі навакольнага асяроддзя ў сельскай Латвіі, масавай іміграцыі этнічных рускіх / славян ў Латвію, у выніку чаго этнічныя латышы амаль сталі меншасьцю ў сваёй

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

уласнай краіне, ва умовах вымушанай русіфікацыі, і пастаянных нападак на рэлігію і культуру. Сапраўды, было паказана, што адбывалася сутыкненьне культур у Савецкай Латвіі, што заўважна па многіх прадэманстраваных актах супраціву на працягу ўсяго перыяду, як гвалтоўных, так і пасіўных, з боку этнічных латышоў у адносінах да савецкага рускага кіраваньня. Адсочваючы матывы латвійскага супраціву ў ключавых выпадках на працягу савецкай улады, было паказана, што камуністычныя ідэі ніколі не карысталіся шырокім даверам сярод этнічных латышоў і былі чужымі іх гістарычным, ліберальным, палітычным і культурным светапоглядам, спосабам жыцьця, і гістарычнай памяці. Акрамя таго, паказана, што гэтыя светапагляды і лад жыцьця не зніклі ў час савецкай эры.

Такім чынам, было паказана, што супраціў мас, які ўзнік падчас перыяду "гласности и перестройки" з іх некаторымі свабодамі, быў не новай з'явай для латышоў, а караніўся ў ліберальна-індывідуалістычных палітыка-культурных светапоглядах, вобразе жыцьця і гістарычных ўспамінах, якія здаўна гістарычна пераважвалі ў Латвіі, і якія савецкія ўлады не здолелі знішчыць. Менавіта яны служылі натхненьнем для масавага супраціву з сярэдзіны 1980-х гадоў і да 1991 года. Сапраўды, латышскі народ, як эліта, так і большасьць грамадства, лічыў, што савецкая камандая палітыка была не толькі безпасьпяховай, але была чужой і ненатуральнай у палітыцы і культуры, якія насільна навязваліся Латвіі рускімі, якія дамінавалі ў Савецкім Саюзе.

З пункту гледжаньня латышоў савецкая сістэма была як процілеглай, так і шкоднай для латвійскіх палітыка-культурных інтарэсаў. Больш таго, пасьля перанесеных няўгод на працягу пяцідзесяці гадоў, гвалтоўна праведзеных супраць сваёй волі пад панаваньнем СССР / Расіі, этнічныя латышы выявілі інтэнсіўную тугу і жаданьне да аднаўленьня індывідуальнай свабоды і права на прыватную ўласнасьць. Такія імкненьні да індывідуальнай свабоды і права на ўласнасьць спалучаюцца з анты-дзяржаўнымі поглядамі аб абмежаваньні ролі дзяржавы, з велізарнай верай у рынак, і культам прыватнай уласнасьці, якія шырока падзяляюць большая частка латвійскай эліты і члены грамадства (глядзяць на прыватную ўласнасьць як на святасьць), і якія, як правіла, ненавідзяць і не давяраюць дзяржаўнаму планаваньню. Як паказана ў разьдзеле 5, гэта вера ў рынак і культ прыватнай уласнасьці прывялі да меркаваньня, што рынкавая эканоміка была «лепшым», «правільным», «нармальным» і «натуральным» спосабам для таго, каб арганізаваць палітыка-эканамічныя справы грамадства ў мэтах садзейнічаньня эканамічнаму росту і развіцьцю ў цэлым. Большасць латышоў як правіла, разглядаюць пераход да ліберальнай рынкавай эканомікі як важны крок у дэ-саветызацыі, у забяспячэньні

свабоды, вяртаньня да Заходняй Еўропы і да нармальнага жыцьця.

Беларусь

У адрозненьне ад латышоў, беларускія эліты і грамадства мелі супрацьлеглы пункт гледжаньня адносна савецкай сістэмы, што тлумачыць чаму беларусы не былі гатовыя сур'ёзна разглядаць комплексныя ліберальныя рэформы, бо большасьць эліты і тых, хто ў грамадстве, не разглядалі савецкую сістэму, як парушаную. У цэлым, адсутнасьць у Беларусі рэформ тлумачыцца калектывісцкім палітычна-культурным светапоглядам, абумоўленым у Беларусі гістарычна, якому спрыяюць калектыўныя / супольныя інтарэсы, адсутнасьць традыцыі і культа прыватнай уласнасьці, прызнаньне актыўнай ролі дзяржавы ў эканоміцы, палітычная пасіўнасьць і патэрналісцкія тэндэнцыі на карысьць моцнага лідэра. У раздзеле 6 паказана, што крытычным гістарычным момантам у гістарычнай эвалюцыі беларускай палітычнай культуры быў арыгінальны рух Беларусі ў кірунку Праваслаўнага хрысціянства і яе ўключэньне ў сферу рускай праваслаўнай культуры. Што да рэлігійных каштоўнасьцяў, то Руская праваслаўная царква ў Беларусі была іерархічнай, і прапагандавала ролю калектывізму / супольнасьці, пасіўнасьці, патэрналізму, абсалютызму, моцнага дзяржаўнага кіраваньня, і аўтарытарнага кіраўніцтва. У такім рэлігійна-культурным асяроддзі не надавалася ўвага такім каштоўнасцям як індывідуалізм, свабода асобы, індывідуальная пісьменнасьць, і прыватная ўласнасьць. Акрамя таго, нягледзячы на тое, што Беларусь мела гістарычныя сувязі з Вялікім княствам Літоўскім і Польшчай, існавалі і моцныя ўсходнія культурныя сувязі, якія непарыўна звязвалі сярэдняга беларуса з Расіяй і рускім праваслаўем, што мела доўгатэрміновыя наступствы для фармаваньня палітыка- культурнага сьветапогляду унікальнага для беларусаў. Палітычна, з 1795 года, рускія цары, якія мелі моцныя прамыя сувязі з праваслаўнай царквой, кіравалі Беларусьсю абсалютысцкім і аўтарытарным чынам, што дазволіла рэлігійна-культурным уплывам Расіі і рускаму праваслаўю, мець культурную гегемонію на землях Беларусі. На працягу ўсёй гісторыі ў Беларусі назіралася ўстойлівая практыка пасіўнасьці і пакорлівасьці да аўтарытарнага праўленьня, а таксама сельскі лад жыцьця, які садзейнічаў калектыўным / абшчынным правам, а не індывідуальным свабодам. Эканамічна беларусы засталіся пераважна сельскім насельніцтвам аж да сярэдзіны 20-га стагоддзя. Аднак, у адрозненьне ад латышоў, у беларусаў гістарычна амаль не было досьведу працы з індывідуальнай прыватнай уласнасьцю, замест якога існаваў палітыка-культурны лад жыцьця, якому былі характарэрныя традыцыі калектывізму і кіраваньня ўласнасьцю сельскай абшчынай. Хаця ў Беларусі часткова была прыватная ўласнасьць, аднак такія прыватныя ўладаньні ў значнай ступені кантраляваліся не беларусамі, а як правіла, польскімі

магнатамі ці рускімі арыстакратамі. У гэтых раёнах, этнічныя беларусы заставаліся прыгоннымі ў феадальнай дзяржаве і пераважна жылі ў сельскай мясцовасьці. Як вынік, культ прыватнай уласнасьці ў Беларусі адсутнічаў. Беларусь атрымала свой першы сучасны адчувальны вопыт дзяржаўнасьці ў рамках БССР, дзе дзяржаўнае будаўніцтва і палітыка-эканамічнае развіцьцё будавалася і ўмацоўвалася на аснове існаваўшых раней калектывісцкіх, камунальных і патэрналісцкіх культурных светапоглядах, гістарычна распаўсюджаных сярод беларусаў (раздзел 6). Беларусы таксама падзялялі негатыўную гістарычную памяць у дачыненьні да досьведу, які мелі беларусы, пражываючы ў заходніх землях Беларусі, што былі пад польскім валадарствам ў міжваенны перыяд. Акрамя таго, беларусы маюць розны палітыка-культурны светапогляд і гістарычную памяць у дачыненьні да 2-й сусьветнай вайны. Па-першае, беларусы прынялі больш пазітыўны погляд на пакт Молатава-Рыбентропа, таму што гэта скончыла польскае панаваньне над заходнімі землямі Беларусі, і адбылося ўз'яднаньне гістарычна-культурных земляў Беларусі ў адну палітычную структуру, якой была БССР. Акрамя таго, землі Беларусі таксама былі цэнтральным пунктам прасавецкай анты-нямецкай партызанскай вайны, дзе мясцовае насельніцтва ўтварыла ядро прасавецкіх партызанскіх сіл, якія ў асноўным мелі масавую падтрымку з боку насельніцтва. У выніку, гістарычная памяць беларусаў аб Другой сусьветнай вайне ўтрымлівае шмат патрыятызму, дзе савецкая перамога азначала не толькі вызваленьне ад панаваньня нямецкіх захопнікаў, але таксама разглядалася як сумесная перамога беларусаў і БССР з рускімі ў Вялікай айчыннай вайне. Такім чынам, для беларусаў, канец 2-й сусветнай вайны, разглядаўся як вызваленьне і перамога, і як адна з ключавых гістарычных падзеяў у гісторыі БССР. Сапраўды, многія з лідэраў беларускай партызанкі далей адыгрывалі значную ролю ў якасьці ключавых беларускіх нацыянальных дзяржаўных дзеячаў БССР на працягу большай часткі перыяду пасьля 1945 года.

У цэлым, большасць беларусаў да 1945 года былі сельскімі жыхарамі, Аднак, сітуацыя пачала зьмяняцца ў Беларусі пасьля значнага савецкага прамысловага развіцьця ў пасляваенныя гады; краіна стала адным з вядучых “прамысловых рухавікоў” у савецкай эканоміцы. На працягу гэтага часу, беларускія палітычныя лідэры карысталіся вялікім палітычным капіталам і даверам, у сувязі з іх бездакорнай прасавецкай пазіцыяй і мінулым вопытам у якасьці лідэраў партызанскага супраціву падчас 2-й сусьветнай вайны, што адлюстравалася ў тым, што яны мелі значную аўтаномію ў прыняцьці рашэньняў у параўнаньні з Латвіяй і іншымі савецкімі рэспублікамі. Гэта азначала, што Савецкая ўлада не разглядалася, як зьнешняя або культурна чужая, таму што беларусы ў значнай ступені пераважалі пры прыняцьці рашэньняў у апараце БССР. Акрамя таго, у адрозненьне ад латышоў, большасьць беларусаў у значнай ступені разглядалі савецкае эканамічнае і

прамысловае развіцьцё і мадэрнізацыю, дасягнутую ў БССР, як пазітыўны прагрэс. Сапраўды, у параўнаньні з Латвіяй, у Беларусі была вельмі малая адносная маса нізавога супраціву савецкай уладзе, які быў відавочны ва ўсіх перыядах, і, асабліва, у перыяд галоснасьці і перабудовы у Латвіі, які разглядаўся негатыўна ў гістарычнай памяці беларусаў.

Увогуле, дзяржаўнае будаўніцтва і палітыка-эканамічнае развіцьцё ў БССР, як правіла, ацэньвалася станоўча паводле сьветапоглядаў і гістарычнай памяці беларусаў. Гэта унікальная гістарычная спадчына захавалася нават з распадам Савецкага Саюза; калектывісцкі, камандны стыль, і палітычныя дзяржаўніцкія ідэі не былі дыскрэдытаванымі сярод большасьці беларускай эліты і грамадзян. Беларусы адчуваюць значную настальгію па савецкаму палітыка-эканамічнаму жыцьцю ў БССР, што можна назіраць па значнаму патрыятызму ў адносінах да БССР у гістарычнай памяці вялікай колькасьці беларусаў.

Вынікам такіх прасавецкіх і калектывісцкіх светапоглядаў было тое, што беларусы не былі гатовыя нават сур'ёзна разглядаць рэальную рэформу пасля 1991 года, паколькі яны не лічылі тую сістэму, якая існавала пры БССР, як парушаную. У цэлым, у палітыка-культурным сьветапоглядзе беларусаў было мала месца як для сучаснай рынкавай трансфармацыі, так і не было жадання радыкальна дэ-саветызавацца або адыйсьці ад Расіі.

У адрозненне ад латышоў, беларускія эліты і грамадства лічылі, што палітыка каманднай савецкай эпохі была пасьпяховай, якая была ў значнай ступені ў гармоніі з палітыка-культурным светапоглядам і не разглядалася як чужая па культуры. У выніку, ліберальныя палітыка-культурныя ідэі і каштоўнасьці, якія былі ўласьцівы латышам у іх адносінах да рынку і іх культ уласнай нерухомасьці, у значнай ступені адсутнічалі ў палітыка-культурным жыцьці ў Беларусі. Акрамя таго, беларусы таксама не адчувалі мэтазгоднасьці пераходу да Заходняй Еўропы, і больш выяўлялі жаданьне падтрымліваць цесныя сувязі з Расеяй, і не таму, што ім не хапала нацыянальнай ідэнтычнасьці, але з-за пераважнага адчуваньня, што арыентацыя на Расію была «правільнай» і «натуральнай», дзякуючы цеснай культурнай спадчыне Беларусі і Расіі. З такога палітыка-культурнага пункту гледжаньня, гэта дапамагае зразумець, чаму падобныя калектывісцкія і дзяржаўныя мадэлі з савецкія часаў, па-ранейшаму захоўваюцца ў Беларусі пры Лукашэнку доўгі час пасьля распаду СССР у 1991 годзе. У раздзеле 7 паказана, што ў Лукашэнкі атрымалася кансалідаваць і ўзаконіць сваё праўленьне, гуляючы на гэтых пераважных палітычных і культурных поглядах і гістарычнай памяці, шырока распаўсюджаных як сярод беларускіх элітаў, так і ў грамадстве.

Тэарэтычныя наступствы

Асноўныя палітыка-культурныя тэарэтычныя развагі гэтай дысертацыі, якія тлумачаць разбежныя патэрны постсавецкага палітыка-эканамічнага развіцьця паміж Латвіяй і Беларусьсю, ляжаць у тэорыі культуры, заўважнага ў рамках Сацыяльнага канструктывізму. Вынікі дысертацыі пацьвердзілі гіпотэзу аб тым, што палітыка-культурныя светапогляды гуляюць цэнтральную ролю ў вызначэньні мадэлі палітыка-эканамічнага развіцьця абранага дзяржавай; яна ў сваю чаргу падтрымлівае і выказвае давер да культурных тэорый сацыяльнага канструктывізму, а таксама выявіла сур'ёзныя недахопы пры абмеркаваньні іншых канкуруючых тэарэтычных плыняў.

Традыцыйныя тэорыі міжнародных адносін (МА) і міжнароднай палітычнай эканоміі (МПЭ) сутыкаюцца з сур'ёзнымі праблемамі з самага пачатку, паколькі Латвія і Беларусь былі ў падобных геаграфічных пазіцыях, былі падобныя па энергетычных рэсурсах, і мелі аналагічныя стратэгічныя стымулы і абмежаваньні, якія маглі б разглядацца як значны цяжар, які мог уплываць на здольнасьць Латвіі і Беларусі радыкальна змяніць іх адпаведныя адносіны да Расіі ў дачыненьні да змяншэньня залежнасьці, павышэньня аўтаноміі і фарміраваньня новых альянсаў. Паказана, што эканамічна ні Латвія, ні Беларусь не знаходзіліся ў адносна добрых пазіцыях, каб радыкальна пераарыентаваць сваю макраэканамічную і знешнеэканамічную палітыку ад Расіі, бо былі моцна залежнымі ад былога савецкага рынку ў гандлі, экспартных рынках, і імпарце сыравіны, матэрыялаў і энергіі. Акрамя таго, тэорыі МА і МПЭ мелі значныя праблемы ў тым, што многія эканамічныя аглядальнікі на Захадзе і ў ліберальна настроеных міжнародных арганізацыях, такіх як МВФ і Сусьветны банк, раілі Латвіі не праводзіць тых рэформ, якія б маглі выключыць яе з эканамічнай арбіты Расіі, а таксама тое, што Латвія пачала працэс ўсёабдымнай рэформы задоўга да таго моманту, калі краіны ЕС фактычна сасьпелі да перспектывы бачыць Латвію сябрам ЕС. У цэлым, тэорыі МА і МПЭ ня здолелі растлумачыць прычыны разыходжаньняў паводзін Латвіі і Беларусі таму, што гэта літаратура адэкватна не ўспрыняла роль унутраных палітычных фактараў, якія самі па сабе сыгралі важную роль у фарміраваньні дзяржаўнай палітыкі, асабліва тых, якія нясьлі ідэйную скіраванасьць, і ў прыватнасьці, роль палітычнай культуры.

Выбары Латвіі і Беларусі, у дачыненьні да мадэлі палітыка-эканамічнай трансфармацыі пасля 1991, мелі наступствы, як для унутранай, так і для міжнароднай сферы, і былі часта цесна ўзаемазьвязаны. У той час як тэорыі параўнальнай паліталогіі, такія як гістарычны інстытуцыяналізм, рацыянальны інстытуцыяналізм і чыста ідэалагічныя падыходы сацыяльнага канструктывізма, у якіх ідэі сканцэнтраваны на элітным узроўні, і асабліва тыя, якія выкарыстоўваюць механізмы нацыянальнай свядомасьці,

адкрылі перспектыўныя напрамкі для даследаваньняў, вынікі гэтай дысертацыі таксама паказалі, што метадалагічныя праблемы ўзнікаюць пры разглядзе гэтых механізмаў, і што факты з Латвіі і Беларусі ствараюць значныя праблемы для тэарэтычных тлумачэньняў. У выпадку з Латвіяй, могуць мець месца спробы прывесьці аргументы паводле гістарычнага інстытуцыяналізма аб тым, што ідэі рэфармаваньня былі паспяхова рэалізаваны ў Латвіі таму, што яна мела вопыт незалежнай дзяржавай у міжваенны перыяд. Аднак, у дачыненьні да Латвіі такія аргументы недастатковыя, таму што калі яна была гвалтоўна ўключана ў склад СССР, гэтыя фармальныя інстытуцыйныя структуры міжваеннага перыяду былі цалкам дэмантаваныя будучы цалкам уключанымі ў склад савецкіх адміністрацыйных і інстытуцыйных структур. Такім чынам, як Латвія, так і Беларусь былі падобныя з пункту гледжаньня наяўнасьці інстытуцыйных структур, якія былі ў значнай ступені інтэграванымі ў цэнтральную інстытуцыянальную камандную структуру савецкай палітычнай эканоміі. Акрамя таго, паказана (раздзел 6), што Беларусь, падчас яе існаваньня ў якасьці БССР, захавала большую інстытуцыйную аўтаномію прыняцьця рашэньняў ад Масквы, чым Латвія, што было заўважна ў большай свабодзе беларускіх лідэраў у палітыка-эканамічных пытаньнях, дзе БССР разглядалася як асобная адміністрацыйная акруга, і мела шмат уласнай нацыянальнай эканамічнай інфраструктуры. Акрамя таго, Беларусь, якая мела сваё прадстаўніцтва ў ААН, мела сваё міністэрства замежных спраў, і асобную пазіцыю ў пытаньнях абароны, утвараючы асобную Беларускую ваенную акругу ў складзе савецкіх узброеных сіл. Тым не менш, кажучы пра даўгавечнасьць і ўтрыманьне гістарычных ўстаноў, згаданых вышэй, гэтага недастаткова каб растлумачыць неправядзеньне рэформ у Беларусі. На самай справе, большасьць беларускага грамадства, і асабліва яе эліты не разглядалі савецкую сістэму, як парушаную. У цэлым, гістарычныя аргументы інстытуцыяналізма з'яўляюцца недастатковымі для таго каб растлумачыць прычыны ўсёабдымнай рэформы ў Латвіі і няздольнасць рэфармаваньня ў Беларусі. Такія тлумачэньні, былі не ў стане растлумачыць, чаму камуністы ў Латвіі былі больш эфектыўна выдалены з ключавых пазіцый, у той час як у Беларусі, мясцовыя камуністы першапачаткова захоўвалі значныя рычагі ўлады, і чаму такі аўтсайдар, як Лукашэнка, быў у стане атрымаць уладу і эфектыўна кансалідаваць аўтарытарны рэжым, які захаваў аўру легітымнасьці. Акрамя таго, зьвяртаючы ўвагу ў першую чаргу на даўгавечнасьць гістарычных установаў, каб растлумачыць адсутнасьць зменаў у Беларусі, і, такім чынам, разглядаючы другарадныя ідэалагічныя змены, такія тэорыі выпускаюць з пад увагі культуралагічныя асьпекты, што такія ўстановы гістарычна звязаны і ўзаконены ў грамадстве. Пры гэтым, тэорыі гістарычнага інстытуцыяналізму не ў стане растлумачыць адсутнасьць рэформаў у Беларусі, як вынікаючыя з палітыка-культурнага светапогляду, ладу жыцьця і гістарычнай памяці, знойдзеныя ў вялікіх сегментах беларускага грамадства. Беларускі палітыка-культурны светапогляд падзяляе не толькі значную настальгію па БССР, але таксама захоўвае

трывалыя адносіны калектывізма, камунальнай маёмасці, і патэрналізму ў выглядзе схільнасьці да дзяржаўніцкіх рашэньняў і аўтарытарнага кіраўніцтва пры вырашэньні надзённых палітыка-эканамічных праблем.

Аргументы рацыянальнага інстытуцыяналізму таксама недастатковыя для тлумачэньня разбежных палітыка-эканамічных дасягненьняў Латвіі і Беларусі па некалькіх прычынах. У той час як рацыянальныя аргументы мелі рацыю паказваючы на перавагу ліберальных ідэй у Латвіі ў пост-1991 перыяд, такія тлумачэньні не змаглі ўдакладніць карані канкрэтных ідэй, і, такім чынам, як правіла, выкарыстоўваць ідэі спецыяльным чынам, каб дапамагчы ліквідаваць недахопы гэтых рацыянальных тэарэтычных асноў, паніжаючы палітычныя паводзіны і ідэі інструментальных разлікаў разумнага эгаізму.
Напрыклад, было паказана, што распаўсюджаныя сярод рацыянальных аргументаў ліберальныя ідэі выступалі як "ліхтарыкі" у Латвіі, дапамагаючы яе ўраду знайсьці новыя палітычныя рашэньні, каб вырашыць надзённыя праблемы, якія адбываліся пасля падзеньня камунізму, таму што камуністычныя ўстановы і ідэі проста дыскрэдытавалі сябе з-за дрэннай эканамічнай дзейнасьці ў савецкі перыяд. (3 Savchenko. (2000). *Rationality, Nationalism and Post-Communist Market Transformations*., p. 90).

Аднак, гэтыя аргументы супярэчлівыя, калі разглядзець прасьцейшыя доказы, якія паказваюць, што і Латвія, і Беларусь паспыталі значную індустрыялізацыю і развіцьцё пасля 1945 года ў савецкі час, і абедзьве былі адносна ў роўных умовах, займаючы верхнюю частку сярод былых савецкіх рэспублік у адносінах да высокай сацыяльна-эканамічнай мадэрнізацыі (напрыклад, даход на душу насельніцтва, адукацыю, ахову здароўя, урбанізацыю і дабрабыт). Акрамя таго, у перыяд непасрэдна пасьля атрыманьня незалежнасьці, і Латвія, і Беларусь па-ранейшаму сутыкаліся з аднолькавымі эканамічнымі сітуацыямі, былі падобныя па ўзроўню развіцьця, былі ў значнай ступені прамыслова развітыя і заставаліся непарыўна звязанымі з савецкай каманднай эканомікай.
Іншыя даследаваньні, якія ўключаюць рацыяналістычныя ідэі, былі таксама важныя пры аналізе працэса прыватызацыі, як па глыбіні разуменьня палітычных платформ розных палітычных партый Латвіі, так і ў дэманстрацыі важнасьці таго, што ідэі з'яўляюцца ключавымі фактарамі эканамічнай трансфармацыі.(44 See for example, Nissinen. (1999). *Latvia's Transition to a Market Economy*.) Аднак, такія тлумачэньні працэса трансфармацыі былі кароткажывучымі, бо сцвярджалі, што такія ліберальныя ідэі былі «новымі», і пераважна тлумачыліся экзагеннымі знешнімі ўздзеяньнямі, такімі як «Вашынгтонскі кансенсус». Як вынік, гэтыя тлумачэньні ня здолелі ўключыць унутраныя ідэалагічныя і гісторыка-культурныя фактары, дзякуючы якім асноўныя палітычныя партыі аб'ядналіся ў Сейме Латвіі на карысць хуткіх ліберальных

рэформаў, а не таму, што большасьць латвійскіх выбаршчыкаў неаднаразова падтрымала такія пра-рэфарматарскія партыі. Увогуле, занадта шмат увагі надаецца таксама экзагенным ідэалогіям з боку МВФ і «Вашынгтонскага кансэнсусу». У выпадку Латвіі, такі ліберальны светапогляд ня быў "новым", а меў карані, якія гістарычна існавалі раней у Латвіі (палітычна-культурны светапогляд, лад жыцьця, гістарычная памяць).

Латвійскія палітыкі наўмысна праігнаравалі савет дарадцаў МВФ у шматлікіх выпадках. Той факт, што ліберальныя ідэі былі на самай справе нулявымі ў Беларусі, і што беларусы не пайшлі тым жа шляхам, як Латвія, выразна паказвае на тое, што ў гэтым ёсць іншыя прычыны. Параўнаньне Латвіі і Беларусі мае вырашальнае значэньне для невыкарыстаньня рацыяналістычных аргументаў. Сапраўды, ідэі «вашынгтонскага кансэнсусу» аднолькава "прысутнічаць" ў абодвух месцах. Тым не менш, гэтыя ідэі "працавалі" ў Латвіі, а не ў Беларусі, таму што Латвія была ўжо культурна схільная\гатовая да тых ідэй, у той час як Беларусь - не. Значныя разыходжаньні былі таксама знойдзеныя пры выкарыстаньні рацыяналістамі ідэйнага тлумачэньня, асабліва ў тым, што латышы мелі "антыпатыю да ўсяго савецкага," і жаданьне вэстэрнізацыі, што па-праўдзе мела месца; аднак не браліся пад увагу ні гістарычныя культурныя фактары, з-за якіх гэта антыпатыя была настолькі моцная, ні тым больш сама па сабе мэта "вэстэрнізацыі" не была важнай, бо на самой справе была ідэя вяртаньня ў Еўропу, часткай якой латышы гістарычна і культурна з’яўляліся, адрэзаныя ад яе гадамі савецкай / расійскай акупацыі. У дысэртацыі прадстаўлены дакладныя гістарычныя сведчаньні прысутнасьці заходніх ліберальных светапоглядаў, спосабаў жыцьця, звычак, і традыцый, якія характарызуюць палітыка-эканамічныя паводзіны латышоў у розныя перыяды на працягу ўсёй гісторыі, асабліва цяпер падчас першага перыяду незалежнасьці Латвіі, дзе дзейнічае рынкавы капіталізм і індывідуальная прыватная уласнасьць. Савецкая ўлада была не ў стане пагасіць у Латвіі гістарычныя ліберальна-індывідуалістычныя культурныя традыцыі. Камуністычныя ідэі ніколі не мелі шырока даверу, каб распачацца ў Латвіі, і былі процілеглымі ў адносінах да гістарычнай ліберальна-індывідуалістычнай палітычнай культуры.

Рацыяналістычныя падыходы маюць сур'ёзныя недахопы ў тлумачэньні і розных палітыка-эканамічных паводзін у Беларусі (5), якія ўключаюць адсутнасьць ідэалогіі ў Беларусі, у параўнаньні з высокай падтрымкай ліберальных ідэй у такіх краінах, як Латвія, што прывяло не толькі да адсутнасьці рэформаў, але таксама да страты мэты, і пошуку рэнты аўтарытарнымі элітамі.(6 6 See for example, Åslund. (2002). *Building Capitalism*., p. 393; Eke and Kuzio. (2000). “Sultanism in Eastern Europe.,” p. 538; Havrykyshyn. (2006). *Divergent Paths in Post-Communist Transformation*., p. 245, 272; Havrykyshyn. (2007). “Fifteen Years of Transformation.,” p. 12, 13).

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

Такія тлумачэньні недастатковыя, каб зразумець шлях Беларусі, таму што, нягледзячы на адсутнасьць ліберальнай ідэалогіі ў Беларусі, там моцна прысутнічае сярод элітаў і грамадства ідэалогія спрыяльная для калектывісцкіх, абшчынных, дзяржаўніцкіх,патэрналісцкіх і аўтарытарных метадаў кіраваньня палітыка-эканамічных адносінамі, якія найбольш заўважны пры апытаньнях грамадскай думкі, назіраньні за інтэрв'ю з беларускімі элітамі, па навінах пра сучасную беларускую палітыку.

Акрамя таго, паколькі большасьць рацыяналістаў, каб падтрымаць свае тлумачэньні, выкарыстоўвае такія фактары, як дамінуючае становішча алігархаў, то такія аргументы сур'ёзна аспрэчваюцца, бо ў Беларусі, у асноўным дзякуючы ўплыву прэзідэнта Лукашэнкі, было значна менш праблем з алігархамі, чым у іншых падобных краінах, якія вырашылі не праводзіць лібералізацыю, напрыклад, у Расіі. Недахопы рацыяналістычных аргументаў відавочны ў адносінах да матываў "рэнты"ў беларускіх чыноўнікаў, паколькі рашэньні Лукашэнкі не былі ў інтарэсах бюракратаў. Можна сказаць, што беларускія эліты і грамадства кіраваліся ў сваіх паводзінах палітыкі не рацыяналістычнымі матывамі.

Рацыяналістычныя тэорыі, якія таксама ўключаюць спецыяльныя ідэі нацыяналізму і нацыянальнай ідэнтычнасьці, цьвердзяць перш за ўсё, што нацыяналістычныя ідэі былі выкарыстаны інструментальна латвійскімі элітамі ў выглядзе абмежавальнага грамадзянства і законаў аб мове для таго, каб выключыць палітычных апанентаў і атрымаць матэрыяльную карысць для мясцовых элітаў. Аднак, як паказана, гэтыя тлумачэньні не з’яляюцца адэкватнымі, каб зразумець прыняцьце палітычных рашэньняў у Латвіі (7 See for example, Steen. (2000). “Ethnic Relations, Elite and Democracy.,” p. 70; Laitin. (1991). “National Uprisings in the Soviet Union”; Feldmann. (2001). “The Fast Track from the Soviet Union.”)

Хаця трэба адзначыць, што этнічныя латышы атрымалі дамінуючае становішча ў адміністрацыйным апараце ўрада Латвіі пасьля атрыманьня незалежнасьці. Такім чынам, такія рацыяналістычнаыя тэорыі нацыяналізму ўпускаюць момант, што такія законы былі больш, чым проста тупой нацыяналістычнай рэакцыяй, якая выкарыстоўвалася для атрыманьня матэрыяльнай выгады, што відавочна ў сувязі з адсутнасьцю такіх выключных пераваг, як гэта бачна па адказах на пытаньне “ці этнічныя грамадзяне павінны мець перавагу у працы над меншасьцямі”, а таксама з назіраньняў за элітай па выніках інтэрв'ю, у якіх указываецца ў першую чаргу на ідэалагічныя матывы ў дасягненьні палітычных мэтаў, а не рацыянальныя, матэрыялістычныя матывы (раздзел 5).

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

Акрамя таго, існуюць істотныя недахопы з аргументамі, што такія зьмены ў складзе персанала ва ўрадзе вынікалі з матывацыі, каб атрымаць магчымасьці рэнты-зарплаты, таму што рост рэформ, якія адбываліся ў Латвіі на працягу 1990-х гадоў, адмяніў многія старыя механізмы і магчымасьці савецкай эпохі, якія эліты маглі б выкарыстоўваць для атрыманьня рэнты-зарплаты. У раздзеле 3 паказана, што ў няпрофільных палітычных інстытутах, дзе магчымасьці для рэнты былі больш дасягаемымі, не абавязкова назіраліся значныя зьмены персаналу. Замест гэтага, дадзеныя сьведчаць, што дамінаваньне этнічных латышоў было найбольш заўважна ў асноўных інстытутах дзяржаўнага прыняцьця рашэнняў, і ў меньшай ступені у іншых інстытуцыйных структурах урада. Як паказана ў раздзелах 3 і 5, буйныя дзяржаўныя прадпрыемствы савецкай эпохі былі ў значнай ступені ўкамплектаваны і кіраваліся этнічнымі рускімі-славянамі падчас савецкай улады і заставаліся такімі ж у бліжэйшы перыяд пасля аднаўленьня незалежнасьці. Пры гэтым, на пачатку адзначаўся значны супраціў ад гэтай групы спробам рэформ і прыватызацыі, што стварае значныя праблемы для рацыяналістых тэорый, паколькі этнічныя латышы ў асноўным заставаліся адчужанымі ад такіх інстытуцыйных органаў. На самай справе, у раздзеле 5 прыведзены доказы наяўнасьці моцных ліберальных ідэалагічных мэтаў, якія ў першую чаргу ўплывалі на паводзіны, а не тыя, якія пастулююць рацыяналісты, кажучы, што нацыяналізм быў выкарыстаны для інструментальных мэтаў.

З апытаньняў грамадскай думкі, назіраньняў за элітай падчас інтэрв'ю, і каментараў таго часу, відавочна, што значная частка этнічных латышоў па-ранейшаму разглядае этнічнае рускае / славянскае насельніцтва ў Латвіі ў якасці пагрозы і «пятай калоны», якія падрываюць мэты дэ-саветызацыі, лібералізацыі, і вяртаньня ў Еўропу. Этнічныя латышы звычайна не прымалі савецкую палітычную эканомію і зьвязаную з гэтым міграцыю этнічных рускіх / славян для працы на савецкіх прадпрыемствах, што разглядалася латышамі як пагроза іх культурнаму дабрабыту.

У дысертацыі адлюстраваны новы погляд на этна-культурныя адносіны і пытаньні грамадзянства (раздзел 5), які сьведчыць аб тым, што эксклюзіўная палітыка грамадзянства ў Латвіі служыла на самай справе для вырашэньня велізарнай праблемы, якая вынікала з жаданьня латышоў дэ-саветызавацца, таму што этнічныя рускія / славяне дамінавалі ў прыняцьці палітыка-эканамічных рашэньняў у Латвіі ў савецкі час, і, як правіла, былі самымі вялікімі прыхільнікамі савецкага рэжыму. З палітыка-культурнага пункту гледжаньня было паказана, што гэтыя законы мелі значныя наступствы, якія ўплывалі на форму і пераўтварэньні латвійскіх палітыка-эканамічных паводзін з 1991 года, таму што пераважная большасьць этнічных рускіх / славянскіх пасяленцаў, якія прыйшлі пасля 1945 года не маглі прэтэндаваць на аўтаматычнае грамадзянства, што азначала, што яны не былі дапушчаныя да

галасаваньня або да заняцьця дзяржаўных пасад. У цэлым, рэжым абмежаваньня грамадзянства азначаў, што латышы ўзялі пад жорсткі кантроль свой палітычная лёс, што дазволіла ліберальна-індывідуалістычнаму палітыка-культурнаму светапогляду Латвіі развівацца адпаведна шаблонам палітыка-эканамічных правіл і паводзін.

Апошнія тэарэтычныя разлікі сацыяльнага канструктывізму, зробленыя на ўзроўні эліт-аналізу, якія сцьвярджаюць, што ідэі элітнага ўзроўню былі важнымі ў фарміраваньні тыпаў міжнародных арганізацый, да якіх далучыліся ў сваім выбары постсавецкія дзяржавы (8 8 See for example, Darden. (2009). *Economic Liberalism and Its Rivals*.), таксама не падыходзяць для тлумачэньня разбежных палітыка-эканамічных арыентацый, назіраемых паміж Латвіяй і Беларусьсю. Гэтыя праблемы вынікаюць з тлумачэньняў, заснаваных на ідэях Дардэна аб элітным узроўні, з-за таго, што ігнаруецца важнасьць унутраных сацыяльных уплываў у фарміраваньні элітных ідэй як у Латвіі, так і ў Беларусі. Ліберальныя ідэі ў Латвіі, і калектывісцкія ідэі ў Беларусі былі прадстаўлены ў вялікім сегменце грамадства і элітаў і ўплывалі на палітычныя рашэньні задоўга да ўплыву міжнародных арганізацый.

У Латвіі былі моцныя заходнія ліберальныя палітыка-культурныя карані, у той час як калектывісцкія гістарычныя палітыка-культурныя карані беларускага грамадства не разглядалі супрацоўніцтва з Расеяй як праблематычнае, паколькі беларусы разглядаюць Расію як блізкую ў культурных адносінах да Беларусі. Падобныя, праблематычныя па некалькіх прычынах, тлумачэньні элітнага ўзроўню былі зроблены Эпштейнам (Epstein), які сцвярджаў, што міжнародныя інстытуты, такія як ЕС, былі ключавымі ў кіраўніцтве посткамуністычных пераўтварэньняў і ў садзейнічаньні развіцьцю ўнутранай падтрымкі ідэй на карысьць ліберальных рэформаў (12 12 Epstein. (2008). *In Pursuit of Liberalism)*. Па-першае, Латвія ў асноўным вырашыла ажыцьцяўляць ўсёабдымныя рэформы задоўга да таго, як ЕС пачала разглядаць перспектыву членства Латвіі ў ЕС. Акрамя таго, Латвія рэалізавала такія шырокія ліберальныя рэформы ў некаторых абласьцях, якія выходзяць за рамкі лібералізацыі ў Еўрасаюзе, у выніку якіх Латвія ажыцьцявіла вялікі аб'ём рэгуляваньня. З пункту гледжаньня ідэй, якія ўплываюць на такіх рэформы, ліберальныя ідэі ў Латвія даўно гістарычна прысутнічалі ў вялікім сегменце грамадства, і сярод элітаў. У прыватнасці, было паказана, што Латвія разглядала сяброўства ў такіх арганізацыях, як ЕС і НАТА ў рамках сваёй агульнай мэты "Вяртаньня ў Еўропу", у выглядзе вяртаньня да сваіх заходніх культурных каранёў і аддаленьні ад савецкай / расійскай культуры.

Нарэшце, у дачыненьні да Беларусі, такія аргументы таксама не дзейнічаюць, паколькі ЕС мела там даволі нязначны ўплыў. У Беларусі адбылося адваротнае таму, што было ў Латвіі, дзе беларусы не ўспрымалі цеснае супрацоўніцтва з Расіяй у якасьці праблемы

ці культурнай пагрозы, паколькі беларусы лічылі Расію культурна і гістарычна зьвязанай з Беларусьсю. Некаторыя з найбольш пераканаўчых ідэй сацыяльнага канструктывізму ў тлумачэньні разбежнай палітыкі сярод пост-камуністычных краін, заснаваныя на розніцы ў сіле нацыянальнай тоеснасьці\нацыянальнай ідэнтычнасьці паміж гэтымі дзяржавамі, таксама сутыкаюцца з сур'ёзнымі праблемамі і не могуць патлумачыць, чаму адрозніваюцца палітычныя траекторыі, назіраемыя паміж Латвіяй і Беларусьсю. Нагадаем, такія тлумачэньні сцьвярджалі, што некаторыя постсавецкія дзяржавы, такія як краіны Балтыі, дэманстравалі больш згуртаваны ўзровень нацыяналізму, які непасрэдна спрыяў гэтым дзяржавам у пасьпяховай рэалізацыі палітыкі рэформаў і руху ў сваёй знешнеэканамічнай арыентацыі далей ад Расіі.(1313 See for example, Savchenko. (2000). *Rationality, Nationalism and Post-Communist Market Transformations*; Abdelal. (2001). *National Purpose in the World Economy*; Abdelal. (2005). “Nationalism and International Political Economy”; Tsygankov. (2000). “Defining State Interests after Empire”; Kolstø, ed. (1999). *Nation Building and Ethnic Integration in Post-Soviet Societies*; Lieven. (1994). *The Baltic Revolution*., p. xlvi.).

Наадварот, няздольнасьць Беларусі рэфармаваць і пераўтвараць палітыка-эканамічныя практыкі, пра-савецкая настальгія высокага ўзроўню, і цесная арыентацыя ў напрамку да Расіі была вынікам адсутнасьці згуртаванай нацыянальнай ідэнтычнасьці сярод беларусаў, нават можна сказаць, што Беларусь проста "дэнацыяналізаваная нацыя." (1414 See for example, Marples. (1999a). *Belarus*; Savchenko. (2000). *Rationality, Nationalism and Post- Communist Market Transformations*., p. 39; Abdelal. (2001). *National Purpose in the World Economy*., p. 127-128; Burant. (1995). “Foreign Policy and National Identity”; Mihalisko. (1997). “Belarus.,” p. 224; Kuzio and Nordberg. (1999). “Nation and State Building”; Eke and Kuzio. (2000). “Sultanism in Eastern Europe”; Kuzio. (2001). “Belarus and Ukraine.,” p. 462; Silitiski. (2006). “Still Soviet.,” p. 47; Ioffe. (2008). *Understanding Belarus*., p. 235; Zuprudnik. (1993). *Belarus.)*. Такім чынам, аргументаў аб нацыянальнай ідэнтычнасьці недастаткова для таго, каб растлумачыць велізарную розніцу ў палітыка-эканамічных паводзінах і разбежных тэмпах рэформ сярод постсавецкіх дзяржаў, і асабліва, паміж Латвіяй і Беларусьсю.

У раздзеле 7 паказана, што тлумачэньні аб «адсутнасьці» нацыянальнай ідэнтычнасьці Беларусі нібыта з-за блізкіх адносінаў Мінска з Масквой з’яўляюцца небездакорнымі, бо ёсьць доказы якія супярэчаць такім заявам. Так, беларускае палітыка-эканамічнае супрацоўніцтва з Расіяй рухаецца ў надзвычайна павольным тэмпе з сярэдзіны 1990-х гадоў, і больш часта чым не, прэзідэнт Лукашэнка здабываў значныя выгады ад Масквы, нн даючы шмат з Беларусі ў Маскву ўзамен. Акрамя таго, заявы аб уплыву Расіі на нацыянальную ідэнтычнасьць Беларусі сутыкаюцца з сур'ёзнымі доказамі аб тым, што Лукашэнка быў моцным абаронцам беларускіх нацыянальных інтарэсаў і

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

суверэнітэту, і атрымаў у гэтым народную падтрымку, што бачна як па каментарах, дадзеных беларускімі элітамі ў інтэрв'ю, а таксама з другасных каментараў паводзін Лукашэнкі. Лукашэнка і іншыя беларускія эліты разглядалі расійскую нафту і газ, як сродак для таго, каб захаваць нэасавецкую, калектывісцкую, і вельмі зарэгуляваную палітыка-эканамічную камандную практыку, якая адпаведала іх палітыка-культурным светапоглядам, а менавіта, што з'яўляецца «лепшым», "правільным", "натуральным" і "нармальным" для таго, каб спрыяць палітыка-эканамічнаму развіцьцю.

З другога боку, трэба адзначыць, што большасьць беларусаў ніколі не выказвалі вялікую падтрымку тым палітычным групам, якія па вызначэньню каментатараў нацыянальнай ідэнтычнасьці, былі "нацыянальнымі". Версіі гісторыі і ідэі, прадстаўленыя такімі групамі, як БНФ, былі адарваныя ад стаўленьня большасьці беларусаў, якія глядзелі на гэтыя групы, як экстрэмісцкія па характару. Гэта можна бачыць па тым, як празаходняя і анты-руская гістарычная рыторыка, якую прапаведавалі "нацыяналісты" БНФ, у асноўным не было прынятая народам.

Увогуле, ідэі беларускага “нацыяналізму”, якіх прытрымліваўся БНФ і меншасьць элітаў, прадстаўленыя на Захадзе некаторымі гісторыкамі і вучонымі, якія займаліся нацыянальнай ідэнтычнасьцю, і якія зьвязвалі Беларусь па культурных адносінах з Захадам праз гістарычныя сувязі з Вялікім Княствам Літоўскім, атрымалі падтрымку толькі меншасьці насельніцтва.

Такім чынам, у дачыненьні да апісальнай часткі беларускай ідэнтычнасці, якая паказвала Беларусь як больш заходнюю краіну, большасьць сярэдніх беларусаў проста не вызначалі сябе ў гістарычных апавяданьнях аб дзяржаўнасьці пад Вялікім княствам Літоўскім і Польшчай, паколькі беларусы ня жылі там на працягу некалькіх пакаленьняў. Акрамя таго, было паказана, што калі такая гістарычная памяць і была, то яна была пераважна адмоўнай з-за таго, што польскае культурнае панаваньне, характэрнае для перыяду Вялікага княства, прыраўноўвалася да шкоды ў дачыненьні да беларускім культурных інтарэсаў. Да гэтага ж дадалася гістарычная памяць беларусаў, якія жылі у заходняй Беларусі, дзе яны пацярпелі ад польскага панаваньня ў міжваенны перыяд.

Акрамя таго, яшчэ адзін паказальны прыклад, дзе "нацыяналісты", уключна з БНФ, былі не ў ладзе з пераважным беларускім палітыка-культурным светапоглядам, быў у іх негатыўнай крытыцы пакта Молатава-Рыбентропа, які відавочна быў адмоўным для латышоў, але станоўча ўспрымаўся беларусамі, якія ў значнай ступені віталі ўключэнне ў 1939 годзе заходніх зямель Беларусі раней кантраляваных Польшчай. Нарэшце, высокая ступень настальгіі па былой савецкай уладзе з’яўляецца

прыкладам адсутнасьці нацыяналізму. Адсутнічаў таксама значны рэзананс у грамадстве на дэманізацыю савецкага кіраваньня, якую праводзіў БНФ. Жыцьцё пад БССР разглядалася пераважнай большасьцю беларусаў як станоўчае.

Тым не менш, гэта пазітыўная гістарычная памяць беларусаў пра БССР не цягне за сабой тое, што беларусы проста ёсьць ненацыяналістычнымі /непатрыятычнымі або слепа пра-рускімі. Замест гэтага, пазітыўная гістарычная памяць беларусаў і моцны патрыятызм у адносінах да БССР значна фармавалі беларускі гістарычны палітыка-культурны сьветапогляд. Часта дасьледчыкі не надаюць гэтаму значнай увагі ці нават больш, прыводзяць гэта як прыклад адсутнасьці нацыянальнай ідэнтычнасьці. У цэлым, той факт, што гістарычная анты-БССР памяць, якая малюецца "нацыяналістамі", такімі як у БНФ, ня ёсьць натуральнай і арганічнай мясцоваму палітыка-культурнаму кантэксту, і часта фармуецца пад уплывам ці запазычана са зьнешніх культур, з краін Балтыі ці Польшчы, дазваляе сцьвярджаць, што такія тлумачэньні нацыянальнай сьвядомасьці ня ёсьць няправільнымі, калі яны гавораць пра такія групы, як БНФ, як пра сапраўдных беларускіх "нацыяналістаў". Сапраўды, той факт, што гэтыя групы не былі падтрыманы насельніцтвам, супярэчыць сцвярджэньням, што беларуская ідэнтычнасьць з'яўляецца "спрэчнай" і "неадназначнай". Акрамя таго, некаторыя з самых істотных праблем, якія тлумачаць нацыянальную сьвядомасць, заключаюцца ў тым што большасць з гэтых тлумачэньняў ня здолелі ўключыць апытаньні адпаведнай грамадскай думкі для сваёй падрымкі. Шматлікія апытаньні грамадскай думкі, праведзеныя ў 1990-х і 2000-х гадах, паказалі, што тлумачэньні нацыянальнай ідэнтычнасьці на постсавецкай палітыка-эканамічнай прасторы, былі далёка не пераканаўчымі. У той час як краіны, якія мелі моцную нацыянальную ідэнтычнасьць\сьвядомасьць, такія як Латвія і краіны Балтыі, давалі крыху большы адказ, чым у Беларусі на пытаньне аб ідэнтычнасьці, вынікі былі далёкімі ад таго, каб трактаваць іх як супрацьлеглыя, і на самай справе ў Беларусі адказвалі на пытаньні аб нацыянальнай сьвядомасьці значна лепш, чым чакалася. Акрамя таго, тлумачэньні нацыянальнай сьвядомасьці, як паказана ў раздзеле 7, былі памылковымі, бо пры вывучэньні грамадскай думкі беларусы дэманстравалі высокі ўзровень пазітыўнасьці ў сваіх адказах на пытаньні, зьвязаныя з нацыянальным гонарам, нацыянальнай ідэнтыфікацыяй, успрыманьнем дзяржаўнасьці, патрыятызмам, пазітыўнай настальгіяй да БССР і адносінамі да Расіі, і заснаваны на захоўваньні Беларусьсю свайго суверэнітэту.

Рускамоўныя беларусы на самай справе маюць моцную беларускую тоеснасьць, і тое, што яны гавораць на рускай мове не азначае, што яны ідэнтыфікуюць сябе ў якасьці рускай нацыі. На самай справе, не варта зьвязваць выбар мовы чалавека з адсутнасьцю нацыянальнай ідэнтычнасьці. Сьветапогляды беларусаў, з'яўляючыся пераважна цеснымі і дружалюбнымі ў адносінах з Расіяй, ёсьць таксама вынікам

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

агульных гістарычных рэлігійна-культурных сувязяў (раздзелы 6, 7). Аднак, такую лагоднасьць не трэба блытаць з адсутнасьцю нацыянальнай ідэнтычнасьці. Пераважная большасьць беларусаў прытрымліваецца ідэі двух незалежных суверэнных дзяржаў. Таму нельга лічыць, што адказы беларусаў на пытаньні нацыянальнай ідэнтычнасьці могуць тлумачыць розьніцу з поглядамі Латвіі, якія скіраваны ў Еўропу. Вяртаньне латышоў у Еўропу не тлумачыцца толькі іх нацыянальнай ідэнтычнасьцю, а хутчэй іх жаданьнем вярнуцца ў заходнюю культуру, да якой яны гістарычна належалі, і што яны не знаходзіліся ў сферы расійскай культуры.

Наадварот, паказана, што беларусы прынялі іншы падыход, паколькі беларускі палітычна-культурны сьветапогляд фармаваўся як гістарычна звязаны культурна з Расіяй, Еўразіяй і праваслаўем. Гэта не азначае, што беларусам не хапае цэласнай нацыянальнай ідэнтычнасьці, а толькі тое, што іх гістарычны палітыка-культурны светапогляд не лічыць гэта неабходным, ні мэтазгодным адысці або адарвацца ад традыцыйнай культурнай сьферы Беларусі. Такім чынам, тое, што прапускаюць прыхільнікі доказаў Нацыянальнай свядомасьці з’яўляецца тое, што Беларусь мае сваю ўласную паслядоўную і унікальную нацыянальную ідэнтычнасьць, якая проста зьмяшчае розныя ідэі, насуперак нарматыўным вызначэньням, пабудаваным многімі дасьледчыкамі.

Палітычныя наступствы

Вынікі гэтай дысертацыі пацвердзілі асноўную гіпотэзу, што палітыка-культурны светапогляд мае цэнтральную ролю ў вызначэньні заканамернасьцяй палітыка-эканамічнай арыентацыі і развіцьця, якія выбралі Лаьаія і Беларусь. На самай справе, гэта мае важныя і шырокія палітычныя наступствы. Паказана (раздзел 3), што комплексныя рэформы ў Латвіі і адсутнасць такіх рэформаў Беларусі закранулі ўсе галіны мікра- і макраэканамічнай палітыкі. На самай справе, комплексныя зьмены, якія былі ўкаранёны ва ўсіх сектарах латышскай эканомікі служаць сведчаньнем таго, што многія асьпекты палітычных рэформаў ўзаемазьвязаны і дапаўняюць адзін да аднаго ў спрыяньні агульнаму працэсу трансфармацыі, паколькі з выключэннем адной галіны рэформы могуць згубіць сэнс іншыя ініцыятывы рэфармаваньня ў другіх галінах.

У дачыненні да Беларусі, гэта дысертацыя паказала, што пры адсутнасьці рэформ, яе палітыка была адносна паслядоўнай і яснай мадэльлю паводзінаў у дачыненні да сваіх палітыка-эканамічных спраў, дзе дзяржава кантралюе амаль усю эканоміку, і дзе рэформы ў значнай ступені не існавалі. Пры гэтым, вынікі гэтай дысертацыі выявілі сур'ёзныя праблемы ў тым наколькі не супадае здаровы сэнс з тым, што на

№11, верасень 2015 ISSN 2291-4757

самой справе адбываецца на зямлі ў Беларусі. Гэта асабліва мае месца ў дачыненьні да аналізу часоў прэзідэнта Лукашэнкі, пачынаючы з 1994 года, дзе аналітыкі неаднаразова працягвалі рабіць няправільныя і заўчасныя ацэнкі таго, што разглядалася ў якасці будучых намераў Лукашэнкі. На самай справе, асноўная праблема ў тым, што большасьць прыхільнікаў Нацыянальнай сьвядомасці была асьлеплена сваім аналізам і прагнозамі вынікаў, зьвязаных не толькі з паўтараемай зашоранасьцю па пытаньню "Нацыянальнай ідэнтычнасьці", без адэкватнага прызнаньня выключнай ролі палітычнай культуры, але таксама ў выніку нарматыўнай слепаты выкліканай іх цалкам зразумелай агідай да неліберальнага, аўтарытарнага і недэмакратычнага стыля кіраўніцтва Лукашэнкі , што прывяло да сур'ёзных праблем у спробе адэкватна растлумачыць палітыка-эканамічную практыку і паводзіны Беларусі пачынаючы з 1991 года.

Аднак, як адзначалася вышэй, каштоўнасці і паводзіны Лукашэнкі шмат у чым былі сугучнымі з пераважным палітыка-культурным сьветапоглядам значнай часткі беларускага грамадства. Сапраўды, беларускі палітыка-культурны светапогляд на карысць калектывізму, пра-савецкую / расійскую арыентацыю і патэрналісцкую сьхільнасьць да моцнай рукі, якія культывуюцца Лукашэнкам, дапамагае растлумачыць яго даўгавечнасьць, прывабнасьць для народа ў беларускай палітыцы.

Лукашэнка, як правіла, выказвае традыцыйныя каштоўнасці на зразумелай народу мове, у дачыненьні да пераважных калектывісцкіх патрабаваньняў народа пры прыняцьці дзяржаўніцкіх рашэньняў, калектыўнага кіраваньня палітыка-эканамічнай арганізацыяй, маючы моцныя якасьці лідэра ў рэалізацыі прынцыповых рашэньняў, і садзейнічаючы развіцьцю дружалюбных адносін з Расіяй. Цалкам верагодна, што Лукашэнка будзе захоўваць сваю ўладу пры прыняцьці рашэньняў у беларускай палітыцы і эканаміцы у агляднай будучыні.

У той час як некаторыя сцвярджалі, што Лукашэнка і неа-саветызм у канчатковым выніку зьнікне Беларусі, калі маладое пакаленьне беларусаў дасягне палітычнага ўзросту, цяпер відавочна, што такі зыход неабходна разглядаць з некаторай доляй сумневу. Як паказана ў раздзеле 7, нават сярод моладзі апазіцыйныя рухі маюць сур'ёзныя праблемы ў атрыманьні падтрымкі. Больш маладое пакаленьне, у параўнаньні з узроставай групай 30+, якая дасягнула палітычнага ўзросту на працягу 1990-х гадоў, больш пасьпяхова сацыялізавана ў палітычнай сістэме пры Лукашэнку. Многія беларускія няўрадавыя эліты, якія знаходяцца ў апазіцыі да Лукашэнкі, выказваюць скептыцызм ў адносінах да здольнасці маладых пакаленьняў выступаць за зьмены, сцьвярджаючы, што шмат хто з іх быў пасьпяхова кааптаваны і сацыялізаваны ў пераважна неліберальны і калектывісцкі беларускі палітыка-культурны светапогляд.

У цэлым, рэжым быў надзвычай эфектыўным у сацыялізацыі моладзі, якой даводзіцца думка, што сёньня ёсць значна больш адносных свабод, чым у савецкія часы, і ў тым, што можна мець камфортная жыцьцё, калі толькі не ўдзельнічаеш у актыўнай апазіцыйнай палітыцы. Акрамя таго, вельмі верагодна, што гэта палітыка-культурная сацыялізацыя светапоглядаў будзе ўзмоцнена нядаўнімі гістарычнымі ўспамінамі пра палітыка-эканамічную сістэму пры Лукашэнку, якая забясьпечвае адносны рост і стабільнасьць, так што з часам гэтыя гістарычныя успаміны будуць толькі больш цвёрдымі, які будуць служыць для далейшага ўмацаваньня ўжо існуючага палітыка-культурнага светапогляду і звычак, якія разглядаюцца як лепшыя і правільныя метады кіраваньня палітыка-эканамічнамі адносінамі ў грамадстве. Паказана, што нават сярод старых і маладых пакаленьняў большасьць беларусаў схільны разглядаць рэформы ў Расіі і Украіне, якія ў рэчаіснасьці былі нават не на паўдарозе ў лепшым выпадку, як занадта шмат рэформаў у няправільным кірунку. Сапраўды, і маладыя і старыя беларусы не ухваляюць нестабільнасьць і карупцыю алігархаў у Расіі і Украіне. Больш таго, беларусы вельмі негатыўна ставяцца да комплексных ліберальных рэформаў, якія праводзяцца ў Латвіі і іншых краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Такія негатыўныя погляды значна падтрымліваюцца прапагандай у беларускіх і расійскіх СМІ аб негатыўных працэсах ліберальна-рынкавай трансфармацыі ў гэтых краінах. Сапраўды, было паказана, што шмат хто ў беларускім грамадстве не ведаюць альтэрнатываў з-за недастаковай інфармацыі пра сваіх заходніх суседзяў, такіх як краіны Балтыі і Польшча. У той час як гэта можна было б растлумачыць недахопам інфармацыі з-за манапольнага кантроля беларускай дзяржавы над СМІ, апытаньні паказалі, што ёсць моцная карэляцыя ў Беларусі паміж выбарам СМІ і даверам да СМІ, што тычыцца паслядоўнай трансляцыі калектывісцкага, дзяржаўніцкага, аўтарытарнага і пра-Лукашэнкаўскага пасланьня, якое мае на ўвазе, што аналагічныя каштоўнасці ўжо падзяляюцца вялікай колькасьцю людзей у беларускім грамадстве. Акрамя таго, у той час як аналітыкі могуць быць схільнымі паказваць на Інтэрнэт як на крыніцу патэнцыйных будучых зьмяненьняў, паколькі яна застаецца адносна вольнай у Беларусі, значная ступень скептыцызму з'яўляецца тут апраўданай. Вядома, Інтэрнэт гэта каштоўны інструмент, які людзі маглі бы патэнцыйна выкарыстоўваць, каб атрымаць доступ да альтэрнатыўных палітычных ідэалогій, якія б садзейнічалі зьмене. Тым не менш, нават з гэтай адноснай свабодай гэта не азначае, што такія крыніцы будуць ключавымі ў садзейнічаньні ліберальным каштоўнасьцям і імкненьню да зьмен. Як паказана, большасць людзей, якія выкарыстоўвалі актыўна Інтэрнэт у Беларусі, рабілі гэта так для забавы і адпачынку, а не для актыўнага ўдзелу у палітыцы (раздзел 7). Акрамя таго, было паказана, што занадта часта апазіцыя вядзе палітычныя дыялогі ў Інтэрнэце і на электронных форумах, часта праводзяцца аднадумцамі і вызначанымі групамі акцёраў, дзе няма

неабходнасьці кагосьці упэўніваць у неабходнасці пераменаў, і не звяртаюцца да мабілізацыі новых сяброў і будаўніцтва электроннага нізавога руху за перамены.

У адказ на крытыку ад некаторых людзей адносна невялікіх пратэстаў пасля беларускіх прэзідэнцкіх выбараў у снежні 2010, у першую чаргу важна адзначыць, што гэта былі невялікія акцыі пратэсту, і ў памеры і ў працягласці, у параўнаньні з тымі, якія адбыліся раней у краінах Балтыі, а таксама на Украіне падчас аранжавай рэвалюцыі. Акрамя таго, гэтыя пратэсты былі недаўгавечнымі і не так шмат было чуваць аб іх з тых часоў. Хаця падтрымка выбаршчыкаў Лукашэнкі ў 80% шырока аспрэчваецца і прымаецца як празмерна завышанай, таксама дакладна, што незалежна ад завышанасьці вынікаў, калі б выбары былі цалкам свабоднымі і справядлівымі, Лукашэнка выйграў бы, бо ён заставаўся найбольш папулярным палітыкам у краіне, пры падтрымцы ў 53%, як паказана ў незалежным апытаньні грамадскай думкі са снежня 2010 года (гл. мал. 7.25). Акрамя таго, гэта таксама павінна быць не дзіўна, што гэтыя пратэсты былі сканцэнтраваны ў Мінску, у якім разьмешчана большасьць апазіцыйных эліт і сацыяльнай апазіцыі да Лукашэнкі. Пратэстаў практычна не было у іншых гарадах і ў сельскіх раёнах Беларусі.

Відавочна, што многія з аналітыкаў, згаданых вышэй, таксама чакаюць велізарных зьменаў пры адстаўцы Лукашэнкі. Аднак, многія з падобных ацэнак з'яўляюцца праблематычнымі, паколькі яны не адэкватна вывучаюць мінулую гісторыю і традыцыі Беларусі, што магло б падказаць на немагчымасьць радыкальных зьмен у ліберальным напрамку, і зьмену калектывісцкага статус-кво. Такім чынам, нават калі Лукашэнка пакіне свой пост, або будзе вымушаны гэта зрабіць, што здаецца малаверагодным ў бліжэйшы час, канчатковым вынікам такой зьмены ў Беларусі не абавязкова будзе комплексная ліберальная рэформа.

У цэлым, большасць апазіцыйных да Лукашэнкі груп, па-ранейшаму падзеленыя па спецыфічных канкрэтных пытаньнях палітыкі, і ёсьць толькі невялікія групы, якія выступаюць за устойлівыя ліберальныя рынкавыя рэформы. На самай справе, ясна, што беларуская апазіцыя далёкая ад аб'яднаньня ў плане бачаньня будучай эканамічнай палітыкі і магчымасьцяў для рэформаў. Акрамя таго, толькі невялікая меншасьць апазіцыі на самой справе выступае за шырокія ліберальныя рэформы, і агульная адсутнасьць ліберальных каштоўнасьцяў у грамадстве ў цэлым, як правіла, у значнай ступені пераймаецца і на ўзроўні апазіцыі, дзе апазіцыйныя партыі вельмі рэдка даюць цьвёрдыя тлумачэньні сваіх прапаноў у эканамічнай палітыцы. Замест гэтага, многія фракцыі беларускай апазіцыі, падртымліваючы вяртаньне да дэмакратыі, таксама даволі шчырыя ў сваёй крытыцы апазіцыйных груп, якія выступаюць за ліберальную шокавую тэрапію. Большасць апазіцыйных партый выступаюць за захаваньне многіх калектывісцкіх і дзяржаўніцкіх асаблівасьцяў, якія

характарызуюць беларускія палітыка-эканамічныя адносіны. Акрамя таго, большасць беларускіх апазіцыйных элітаў застаюцца ў значнай ступені адключанымі ад астатняга грамадства. Гэта адбываецца таму, што многія з гэтых апазіцыйных груп адарваны ад светапоглядаў і настрояў народа, і ў многіх выпадках вядомыя апазіцыйныя асобы выглядаюць некалькі элітарна. Вядома, гэта дзяленьне далей паглыбляецца ў сувязі с тым, што многія апазіцыйныя групы, найбольш часта працягваюць працаваць толькі са зьнешнімі заходнімі агенцтвамі, што не заўсёды адпавядае антыліберальнаму стаўленьню мясцовых жыхароў, асабліва калі справа даходзіць да абароны некаторых палітыка-эканамічных рэформ. Такім чынам, з-за шырокага падзелу, які характарызуе беларускую апазіцыю ў адносінах да Лукашэнкі і элітарнага стаўленьня беларускай апазіцыі да большай часткі беларускага грамадства, ёсць высокая верагоднасьць, што Лукашэнка можа быць заменены на іншага моцнага прээзідэнта аўтарытарнага тыпу, асабліва таму, што існуе гістарычная традыцыя і схільнасьць да больш патэрналісцкіх і аўтарытарных рэжымаў палітычнага праўленьня. Акрамя таго, калі б дэмакратыя і развівалася, няма упэўненасьці, што дэмакратычны рэжым змог бы ажыцьцяўляць хуткае ліберальнае пераўтварэньне, у сувязі з істотнай адсутнасьцю ліберальных каштоўнасьцяў сярод шырокіх слаёў беларускага грамадства і элітаў. Такім чынам, у той час як там можа быць шанец для больш адкрытай дэмакратыі, гэта не абавязкова азначае, што беларускія людзі аддаюць перавагу неабмежаванаму лібералізму ў палітыцы ці ў эканоміцы як такой. Акрамя таго, такія фактары, як адсутнасьць пераважнай культуры прыватнай уласнасьці і моцныя прэферэнцыі для калектывісцкіх рашэньняў, а таксама жаданьне моцнага лідэра, якія характарызуюць беларускі палітыка-культурны светапогляд, усе працуюць на тое, каб абмежаваць будучую перспектыву для ўсебаковага ліберальна-рынкавага рэфармаваньня беларускіх палітыка-эканамічных адносін. Можна з упэўненасьцю сказаць, што ліберальная рэформа не будзе вынікам у магчымым сцэнары пост-Лукашэнка.

Латвія дае нагляднны прыклад, які падтрымлівае прадпісаньні абаронцаў «шокавай тэрапіі» у тым, што ліберальныя рэформы павінны быць хуткімі, глыбокімі, паслядоўным і па ўсіх напрамках. "Шокавая тэрапія" стала магчымай ў Латвіі толькі таму, што латышы мелі раней ліберальна-індывідуалістычныя палітыка-культурныя светапогляды, спосабы жыцьця і гістарычную памяць, што бачна па іх веры ў рынак і культ уласнай нерухомасьці, што зрабіла іх адкрытымі з самага пачатку на карысць такой палітыкі. Гэта было прадэманстравана этнічнымі латышскімі выбаршчыкамі неаднаразова пры абраньні правячых кааліцый у Сейм, якія абаранялі шырокія ліберальныя рэформы. У дачыненні да Беларусі паказана, што ў той час як там не хапала рэформ, яе палітыка мела адносна паслядоўную і выразную мадэль паводзінаў у дачыненьні да палітыка-эканамічных пытаньнў, дзе дзяржава

кантралюе амаль усю эканоміку, а рэформы ў значнай ступені не існуюць. Вынікі дысертацыі пацьвердзілі асноўную гіпотэзу аб тым, што палітычна-культурныя светапогляды маюць цэнтральную ролю ў аказаньні ўплыву на мадэлі палітыка-эканамічнага развіцьця, якія выбраны гэтымі дзяржамі, можна таксама сцвярджаць, што гэта можа мець важныя наступствы ў дачыненьні да тыпаў палітыкі ў галіне палітыка-эканамічнага развіцьця, якія выбіраюцца у іншых пост-камуністычных / савецкіх рэспубліках (напрыклад, Эстонія, Украіна, Расія, Малдова, і краіны былой Югаславіі і Цэнтральнай Азіі). Акрамя таго, будучыя кірункі даследаваньняў рэлігійна-культурнага напрамку былі б карыснымі для краін з постаўтарытарным і пост-каланіяльным кантэкстам, у якіх адбываецца велізарная палітыка-эканамічная трансфармацыя, дэмакратызацыя і інтэграцыя ў сусветную эканоміку.

David James Meadows: THE EFFECT OF POLITICAL CULTURE ON DIFFERENT SIDES OF THE POST_SOVIET POLITICAL AND ECONOMIC REFORMS: Comparison of the experience of Latvia and Belarus since 1991

(Abstract, magazine "CULTURE, NATION", September 2015, issue 11, pp. 40-63)

The editorial board of magazine "CULTURE, NATION" considered as positive to publish selected parts of the D.D. Meadows' thesis (2012, Halifax, Canada) dedicated to the development of the two countries over Latvia and Belarus in the post-Soviet period (translated from English into Belarusian by Piotra Murzionak). The author has shown that political and cultural beliefs that formed by the historical religious and cultural environment, have a central impact on the particular political and economic development the country selected. In particular, it is shown that divergent political and economic orientation observed between Latvia and Belarus, were due to different political and cultural worldviews, lifestyles, religion, and historical memory, which inform now Latvians and Belarusians about the ideas, beliefs and preferences concerning patterns of life in relation to the relevant political and economic organization of society and the leadership role of the state in the economy. It is noted that Belarus has its own consistent and unique national identity that includes a variety of ideas, contrary to the regulatory definition, which was built by many researchers. Some shortcomings of the work can be attributed to almost complete absence of those aspects of the historical memory of Belarusians associated with the influence of Western culture, at the time when Belarus was the main constituent of the Grand Duchy of Lithuania and later, being a member of the Commonwealth. Namely, the Belarusian researchers (A. Krautsevich V. Kuplevich) showed a number of features of the Western culture at that time, which evidenced by a significant influence of the Reformation, Counter-Reformation and other European values

on the territory of modern Belarus. The editors believe that readers will be interested to read not only offered excerpts from the thesis, but also a glimpse into the work itself (http://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/15371/Meadows,%20David,%20PhD,%20POLI,%20August%202012.pdf?sequence=3).

Наступны нумар часопіса «КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ» выйдзе ў сьнежні 2015 года